

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ในอำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ศึกษาถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม โดยศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล นำเสนอวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง 4 ประเด็นดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
2. ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล
3. สภาพทั่วไปและสภาพการเกษตรของจังหวัดแม่ฮ่องสอน
4. ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลของอำเภอเมืองจังหวัดแม่ฮ่องสอน
5. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

1.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม (participation) มีผู้ให้ความหมายคำว่ามีส่วนร่วมไว้ต่างแ่งมุมกัน อาจมีความหมายกว้างและแตกต่างกันไป แล้วแต่เป้าหมายและลักษณะของงานที่เกี่ยวข้อง และบางครั้งก็ขึ้นอยู่กับผู้ที่ให้ความหมายเองว่าจะมีการปรับใช้การมีส่วนร่วมไปสู่สาขาวิชาใด อย่างไรก็ตาม การอธิบายความหมายของการมีส่วนร่วมที่จะกล่าวต่อไปนี้ จะเน้นอธิบายประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการเกษตรซึ่งมักเน้นถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นหรือชุมชนที่อาศัยอยู่ และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง เนื่องจากงานส่งเสริมการเกษตรเป็นงานด้านหนึ่งของการพัฒนา ดังมีผู้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้หลายคน ซึ่งขอยกมากล่าวพอเป็นแนวทางไว้ดังนี้

เบญจมาศ อยู่ประเสริฐ (2547: 281) สรุปประเด็นสำคัญของความหมายว่า การมีส่วนร่วมทางส่งเสริมการเกษตรที่เน้นถึงการมีส่วนร่วมของกลุ่มบุคคลต่างๆ ทางส่งเสริมการเกษตร

ซึ่งได้แก่ เกษตรกร แม่บ้านเกษตรกร เยาวชนเกษตรกร และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง มีประเด็นสำคัญๆ (key word) ที่เหมือนกันและแตกต่างกันอยู่หลายประการ ดังนี้

1. เป็นการกระจายอำนาจในการตัดสินใจ (decision-making) ให้กลุ่มบุคคลต่างๆ ในงานส่งเสริมการเกษตร ได้มีโอกาสร่วมคิด ตัดสินใจ เลือกแนวทางในการพัฒนา ซึ่งจะมีผลทำให้เกิดการสร้างพลังอำนาจ (empowerment) ให้เกิดขึ้นกับกลุ่มบุคคลต่างๆ เหล่านี้
2. เป็นการที่กลุ่มบุคคลต่างๆ ในงานส่งเสริมการเกษตรได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการทำกิจกรรม (activity involvement) ในขั้นตอนต่างๆ ของกระบวนการพัฒนา ตลอดจนมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของและรับผิดชอบผลที่เกิดขึ้นจากการพัฒนา
3. เป็นการทำให้เกิดความเสมอภาคหรือความเท่าเทียมกัน (equity) ในด้านต่างๆ ให้เกิดขึ้นในกลุ่มบุคคลต่างๆ ในงานส่งเสริมการเกษตร โดยทำให้กลุ่มบุคคลต่างๆ เหล่านี้ทุกคนมีส่วนในการคิดค้นหาปัญหาของตัวเองและชุมชน หาแนวทางในการแก้ไขปัญหาเหล่านั้น ในฐานะที่เท่าเทียมกัน ตลอดจนมีความเสมอภาคในการร่วมรับผลประโยชน์และร่วมรับผิดชอบกับผลที่เกิดขึ้น
4. เป็นการที่กลุ่มบุคคลต่างๆ ในงานส่งเสริมการเกษตรได้มีโอกาสพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการคิดริเริ่ม การจัดสรร การควบคุมการใช้และกระจายทรัพยากรและปัจจัยการผลิต ที่มีอยู่ในชุมชนให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคม ตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรี ในฐานะสมาชิกของชุมชน
5. เป็นการที่บุคคลเป้าหมายในงานส่งเสริมการเกษตรจะต้องมีส่วนร่วมในการจัดสรรผลประโยชน์ต่างๆ และรับสภาพถึงผลเสียที่เกิดขึ้น โดยถือว่าบุคคลเป้าหมายนั้นเป็นผู้มีส่วนได้เสีย (stakeholder) ในการดำเนินการพัฒนา ด้วยความรู้สึกผูกพันถึงความเป็นเจ้าของ (ownership) หรือ หุ้นส่วน (partnership)

เมตต์ เมตต์การ์ณจิต (2547: 16) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมคือ การเปิดโอกาสให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม ในลักษณะของการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ ร่วมติดตามผล การเปิดโอกาสให้เข้าร่วมกิจกรรม จะได้รับประโยชน์ในด้านการนำเอาความรู้ ความสามารถ (talents) และทักษะ (skills) ของคนในองค์กรหรือท้องถิ่นแล้วแต่กรณี มาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม นอกจากนี้ การเข้ามามีส่วนร่วม จะช่วยให้ผู้เข้าร่วมมีความรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่าและมีศักดิ์ศรี อีกทั้งจะกระตุ้นให้ทุกฝ่ายได้สำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบ ผู้ที่ละเลยหรือเฉยเมยไม่เข้าร่วมจะด้วยเหตุใดก็ตาม ย่อมทำให้มีอำนาจน้อยกว่าผู้ที่เข้าร่วมในกิจกรรมหรือกล่าวได้ว่า ความละเลยไม่สนใจเป็นสถานะที่บุคคลปลีกตัวออกจากสังคมนั่นเอง

ชูชาติ พ่วงสมจิตร (2540: 12) เห็นว่าการมีส่วนร่วมหมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนตัดสินใจในกิจกรรมต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อตัวประชาชน

Sheng (1990: 10) อ้างในเบญจมาศ อยู่ประเสริฐ (2547: 279-280) สรุปเกี่ยวกับความหมายของการมีส่วนร่วมในชุมชนว่า ประกอบไปด้วยประเด็นสำคัญๆ คือ

1. เป็นการควบคุมโดยประชาชน (citizens control) หมายถึง ชุมชนมีอำนาจในการตัดสินใจ
2. เป็นการกระจายอำนาจ (delegate power) หมายถึง การกระจายอำนาจหน้าที่ให้แก่คนในชุมชน ภายใต้ข้อจำกัดที่ถูกกำหนดโดยอำนาจการบังคับบัญชาของชุมชน
3. เป็นการกำหนดตัวแทนของชุมชน (community representation) ตัวแทนของชุมชนอาจจะเป็นคนส่วนใหญ่ หรือคนส่วนน้อยที่อยู่ในรูปของคณะกรรมการ หรือสมาชิกทั้งหมดของชุมชนที่มีความเสมอภาคในการเป็นตัวแทนชุมชน ซึ่งสมาชิกทั้งหมดมีสิทธิและรับผิดชอบที่เท่าเทียมกัน

แอนนา หงส์สามสิบเจ็ด (2546: 9) ให้ความหมายการมีส่วนร่วม หมายถึงการที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในลักษณะของการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมทำ ในการวางแผน การจัดสรรทรัพยากร การกระตุ้นการทำงาน การประสานงานและการประเมินผลโครงการและการเข้าร่วมในการรับผลประโยชน์จากการมีส่วนร่วมนั้น

พิมลรัตน์ ใจบุญลือ (2545: 8) สรุปว่า การมีส่วนร่วมของเกษตรกร หมายถึง การเปิดโอกาสให้เกษตรกรได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการคิด การพิจารณาตัดสินใจ จนเป็นผลของการนำไปปฏิบัติอย่างเปิดเผยและเต็มใจ โดยการร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันจะมีผลกระทบมาถึงตัวของประชาชนเอง ซึ่งจะทำให้เกิดความพอใจและลดความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้น ระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับประชาชน จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วม

บุญเทียม อังสวัสดิ์ (2542: 18) ให้ความหมายการมีส่วนร่วมหมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการปฏิบัติกิจกรรม โดยเริ่มตั้งแต่การสำรวจสภาพปัจจุบัน ปัญหา การกำหนดความต้องการ การตัดสินใจ ตลอดจนการติดตามผลการดำเนินงานนั้นด้วย

ดังนั้น จึงกล่าวโดยสรุปได้ว่าการมีส่วนร่วมถึงแม้จะมีความแตกต่างกันอยู่บ้าง ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับทัศนคติของแต่ละบุคคล แต่โดยทั่วไปแล้วหมายถึงการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนในการร่วมคิด ร่วมศึกษา ร่วมวิเคราะห์ปัญหา และร่วมในการวางแผนพัฒนาชุมชนให้ตรงกับ

ความต้องการของตนเองและชุมชน ซึ่งจะทำให้เกิดความรัก ความผูกพัน ความรู้สึกในความเป็นเจ้าของชุมชน และจะนำไปสู่ซึ่งการปฏิบัติที่ยั่งยืนต่อไป

1.2 ความสำคัญของการมีส่วนร่วม

นักวิชาการหลายท่าน กล่าวถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

ดิเรก ฤกษ์ห่วย (2527 : 6) และสมยศ ทุงหว่า (2527 : 219) กล่าวถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชน สรุปได้ว่าเป็นการช่วยให้ประชาชนหลุดพ้นจากการเอารัดเอาเปรียบ ช่วยให้อยู่ได้และการกระจายรายได้ดีขึ้น ช่วยกระจายผลประโยชน์แก่คนส่วนใหญ่อย่างยุติธรรม ช่วยเพิ่มพลังกลุ่มให้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและผลโดยส่วนรวมแก่การพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองของประเทศ เป็นการเสริมสร้างให้ประชาชนพึ่งตนเอง ช่วยให้มีการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาของเขา จะทำให้ทุกคนมีอำนาจต่อรองมากขึ้น

ไพโรจน์ สุขสัมฤทธิ์ (2531 : 24) กล่าวถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วม คือ

- 1) ช่วยให้ประชาชนยอมรับโครงการมากขึ้น
- 2) ประชาชนรู้สึกเป็นเจ้าของโครงการมากขึ้น
- 3) มีการระดมทรัพยากรในชุมชนเพื่อการพัฒนามากขึ้น
- 4) ช่วยเพิ่มขีดความสามารถของประชาชนมากขึ้น

นอกจากนี้ อำนาจ อนันตชัย (2526 : 143) ยังกล่าวถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วม พอสรุปได้ คือ

- 1) ก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างชาวบ้านและเจ้าหน้าที่
- 2) ประชาชนมีความผูกพันต่องานและท้องถิ่น
- 3) ประชาชนยอมรับการเปลี่ยนแปลง
- 4) ประชาชนและเจ้าหน้าที่มีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน
- 5) การพัฒนาท้องถิ่นจะกระทำได้ง่ายขึ้น
- 6) มีคนร่วมพิจารณาคำเนินการมาก ส่งผลให้งานมีคุณภาพ
- 7) เป็นวิธีการพัฒนาและสร้างคณะทำงานที่มีประสิทธิภาพ

ดังนั้น จึงกล่าวโดยสรุปว่าการมีส่วนร่วม เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิด พิจารณาตัดสินใจร่วมกันแก้ไขปัญหา การดำเนินกิจกรรมของชุมชน ร่วมวางแผนจนเกิดผลดีในทางปฏิบัติ รวมทั้งทำให้ประชาชนมีความเข้าใจ ยอมรับ ผูกพันกับกิจกรรมที่เกี่ยวข้องต่อเนื่อง และดำเนินกิจกรรมตรงกับความต้องการนำไปสู่การเพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนาคน รู้จักวิเคราะห์ วางแผนนำไปสู่การปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

1.3 ลักษณะของการมีส่วนร่วม

ลักษณะหรือรูปแบบของการเข้าไปมีส่วนร่วมนั้น สามารถพิจารณาได้หลากหลาย ซึ่งขึ้นอยู่กับว่าจะสนใจในด้านใด บางท่านพิจารณาจากกิจกรรมที่เข้าไปมีส่วนร่วม เช่น การเลือกตั้ง การประชุม บางท่านก็พิจารณาในเชิงการบริหาร เช่น การมีส่วนร่วมในแนวราบ และการมีส่วนร่วมในแนวดิ่ง เป็นต้น

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2526 : 25) และอาภรณ์พันธ์ จันท์สว่าง (2525 : 19) ชี้ให้เห็นถึงลักษณะของการมีส่วนร่วมว่าการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนที่เข้ามาเป็นการเข้ามามีส่วนร่วมในแง่ของการสมทบแรงงาน สมทบวัสดุ สมทบเงิน ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมกันทำ แต่การมีส่วนร่วมในปัจจุบันและในอนาคตจะเป็นเรื่องการมีส่วนร่วมคิด วางแผน ร่วมทำและร่วมบำรุงรักษามากกว่าการร่วมสมทบ ในรูปแบบอื่น แม้ว่าจะมีหลักการที่จะให้ร่วมแรง วัสดุ เงิน นอกจากนี้ลักษณะการมีส่วนร่วมยังจะต้องเป็นการเห็นพ้องต้องกันของคนส่วนใหญ่ ที่จะเข้าร่วมปฏิบัติการนั้น ควรจะต้องตระหนักว่าการปฏิบัติการทั้งหมดจะทำในนามอะไร เช่น การกระทำผ่านองค์กร ดังนั้น องค์กรจะต้องเป็นเสมือนตัวทำให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงที่ต้องการได้

กรมการพัฒนาชุมชน (2518 : 23) ศึกษาการดำเนินงานพัฒนาชุมชนที่ดำเนินการมาแล้ว 5 ปี ในเขตพัฒนาตำบลตะเคียนเลื่อน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ พบว่า ลักษณะสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาพอสรุปได้ ดังนี้

- 1) มีส่วนร่วมเป็นผู้ริเริ่ม
- 2) มีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการดำเนินงาน
- 3) มีส่วนร่วมในการตัดสินใจใช้ทรัพยากร
- 4) มีส่วนร่วมในการออกความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ
- 5) มีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา
- 6) มีส่วนร่วมในการคิดหาวิธีการแก้ไขปัญหา
- 7) มีส่วนร่วมในการวางแผน
- 8) มีส่วนร่วมในการประชุม
- 9) มีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่ม
- 10) มีส่วนร่วมในการออกเสียงสนับสนุนหรือคัดค้านปัญหา
- 11) มีส่วนร่วมในการเป็นคณะกรรมการหรือบริหารงาน
- 12) มีส่วนร่วมในการเป็นสมาชิก
- 13) มีส่วนร่วมในการเป็นผู้ชักชวนหรือประชาสัมพันธ์
- 14) มีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามกิจกรรมที่วางไว้

- 15) มีส่วนร่วมในการลงทุนหรือบริจาคเงิน ทรัพย์สิน
- 16) มีส่วนร่วมในการออกแรงหรือสละแรงงาน
- 17) มีส่วนร่วมในการออกวัสดุอุปกรณ์
- 18) มีส่วนร่วมในการดูแล ปรีกษา ติดตาม หรือประเมินผล

อัมสไตน์ (Amstien 1969: 215-217; ชูชาติ พ่วงสมจิตต์, 2540: 18) อ้างใน เมตต์ เมตต์การ์ณจิต (2547: 19) เห็นว่าการมีส่วนร่วมจะมีลักษณะมากน้อยเพียงใด ให้พิจารณาว่าผู้นำเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าไปร่วมในการใช้อำนาจและมีบทบาทในการควบคุมได้เท่าใด ซึ่งเป็นข้อบ่งบอกถึงภาวะผู้นำที่เป็นประชาธิปไตย (democratic leadership) ว่ามีสูงหรือต่ำ อัมสไตน์ ได้ใช้อำนาจการตัดสินใจเป็นเกณฑ์ในการบ่งบอกการมีส่วนร่วม โดยจัดได้เป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมเทียม หรือไม่มีส่วนร่วม
2. การมีส่วนร่วมพอเป็นพิธี หรือร่วมเพียงบางส่วน
3. การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง คือ มีอำนาจและบทบาทมาก

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2527: 13) อ้างในพิมลรัตน์ ใจบุญลือ (2545: 12) กล่าวถึงลักษณะของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท ดังนี้

1. ร่วมทำการศึกษา ค้นคว้าปัญหา และหาสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน รวมถึงตลอดถึงความต้องการของชุมชน
2. ร่วมคิด สร้างรูปแบบ และวิธีการพัฒนา เพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชน หรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชน
3. ร่วมวางแผน นโยบาย แผนงาน โครงการ หรือ กิจกรรม เพื่อจัดและแก้ไขปัญหา และสนองความต้องการของชุมชน
4. ร่วมการตัดสินใจ การใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
5. ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
6. ร่วมลงทุนในกิจกรรม โครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเองและของหน่วยงาน
7. ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการ และกิจกรรม ให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้
8. ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการหรือกิจกรรมที่ทำได้โดยเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

กรณีศึกษา ชมดี (2524: 13) วิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการสารภี ออกเป็น 10 รูปแบบ คือ

1. การมีส่วนร่วมประชุม (attendance at meeting)
2. การมีส่วนร่วมในการออกเงิน (financial on contribution)
3. การมีส่วนร่วมเป็นกรรมการ (membership on committee)
4. การมีส่วนร่วมเป็นผู้นำ (position of leadership)
5. การมีส่วนร่วมสัมภาษณ์ (interviewer)
6. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ชักชวน (solicitor)
7. การมีส่วนร่วมเป็นผู้บริโภค (customers)
8. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ริเริ่มหรือผู้เริ่มการ (entrepreneurs)
9. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ใช้แรงงาน (employers)
10. การมีส่วนร่วมออกวัสดุอุปกรณ์ (material contribution)

นฤตพงษ์ ไชยวงศ์ (2540: 51-52) อ้างในแอนนา หงส์สามสิบเจ็ด (2546: 14)

สรุปลักษณะการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนมีหลายประการ ดังนี้

1. การร่วมประชุม (discussion) เป็นการร่วมอภิปรายหาหรือเนื้อหาสาระของการวางแผน หรือการจัดทำแผนโดยตรงแบบ face-to-face ระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือบุคคลภายนอก ชุมชนกับประชาชนในท้องถิ่นหรือชุมชน เพื่อสอบถามความคิดเห็นของประชาชน
2. การถกเถียง (debate) เป็นการแสดงความคิดเห็นโต้แย้งกันแบบประชาธิปไตย ให้ทราบถึงผลดีผลเสียในกรณีต่างๆ
3. การให้คำปรึกษาแนะนำ (consultation) โดยที่ประชาชนเข้าร่วมเป็นกรรมการในคณะกรรมการต่างๆ เพื่อให้มั่นใจว่าประชาชนที่ได้รับผลกระทบมีส่วนร่วมรับรู้และมีส่วนในการวางแผน
4. การสำรวจ (survey) โดยการสำรวจความคิดเห็นของประชาชน ให้โอกาสกับประชาชนร่วมแสดงความคิดเห็นต่างๆ
5. การประสานงานร่วมกัน (cooperation) เป็นการเข้ามีส่วนร่วมของประชาชน ตั้งแต่การคัดเลือกตัวแทนกลุ่มเข้าไปบริหารหรือจัดการ หรือเข้าร่วมในคณะกรรมการที่ปรึกษาจากฝ่ายประชาชน
6. การสัมภาษณ์หรือการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ (key informants interview) ผู้นำและประชาชนผู้ได้รับผลประโยชน์ (beneficiaries) เพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นและความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น

7. การจัดทัศนศึกษา (field trip) ไปยังบริเวณเป้าหมายเพื่อสำรวจตรวจสอบข้อเท็จจริงก่อนร่วมตัดสินใจ

8. การไต่สวนสาธารณะ (public hearing) เป็นการไต่สวนข้อมูลจากประชาชนคือการเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกคนและทุกกลุ่มในสังคมมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นต่อกฎระเบียบและนโยบายประเด็นต่างๆ ที่สำคัญๆ ของรัฐบาลที่มีผลกระทบต่อประชาชนโดยรวม

9. การสาธิต (demonstration) เป็นการใช้นิตินการสื่อสารทุกรูปแบบ เช่น โปสเตอร์ แผ่นพับ โทรทัศน์ วิทยุ ฯลฯ เพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารทางราชการไปสู่ประชาชนอย่างทั่วถึงกัน เพื่อกระตุ้นแรงจูงใจให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชน

10. การลงคะแนนเสียง (voting) เป็นการออกเสียงเพื่อตัดสินใจเลือกในสิ่งที่ประชาชนต้องการมากที่สุด

11. การประชามติโดยตรง (referendum) เป็นการตอบคำถามจากราชการโดยประชาชนในสังคมทุกคนออกความเห็นและร่วมตัดสินใจ

12. การรายงานผล (report back) เป็นขั้นตอนสุดท้ายของกรรมวิธีการมีส่วนร่วมในการวางแผนและการจัดวางแผน ผลของการตัดสินใจในกระบวนการวางแผนจะส่งกลับมาที่ประชาชนในท้องถิ่น เพื่อถามย้ำความแน่ใจจากท้องถิ่นก่อนตัดสินใจ เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนได้พิจารณาอีกครั้งหนึ่ง

เมตต์ เมตต์การ์ณจิต (2541: 24-25) อ่างในแอนนา หงส์สามสิบเอ็ด (2546: 15) สรุปลักษณะการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

1. จำแนกตามกระบวนการบริหาร
  - 1.1 การมีส่วนร่วมในการวางแผน
  - 1.2 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
  - 1.3 การมีส่วนร่วมในการจัดองค์กร
  - 1.4 การมีส่วนร่วมในการสื่อสาร
  - 1.5 การมีส่วนร่วมในการใช้อิทธิพล
  - 1.6 การมีส่วนร่วมในการประสานงาน
  - 1.7 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล
2. จำแนกตามประเภทของกิจกรรมที่เข้าร่วม
  - 2.1 การมีส่วนร่วมประชุม
  - 2.2 การมีส่วนร่วมในการออกเงิน
  - 2.3 การมีส่วนร่วมเป็นกรรมการ

- 2.4 การมีส่วนร่วมเป็นผู้นำ
- 2.5 การมีส่วนร่วมเป็นผู้ชักชวน
- 2.6 การมีส่วนร่วมเป็นผู้ใช้แรงงาน
- 3. จำแนกตามระดับความเข้มของการมีส่วนร่วม
  - 3.1 ระดับของการมีส่วนร่วมเทียม
  - 3.2 ระดับของการมีส่วนร่วมบางส่วน
  - 3.3 ระดับของการมีส่วนร่วมที่แท้จริง
- 4. จำแนกตามวิธีการมีส่วนร่วม
  - 4.1 การมีส่วนร่วมโดยตรง
  - 4.2 การมีส่วนร่วมโดยอ้อม

พิมลรัตน์ ใจบุญลือ (2545: 11-12) สรุปความหมายของลักษณะการมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการศึกษา ค้นคว้า หาสาเหตุของปัญหา เพื่อนำไปสู่การวางแผนในการแก้ไขปัญหาหาร่วมกัน ตลอดจนมีส่วนร่วมในกระบวนการติดตามและประเมินผล

กล่าวสรุปได้ว่า ลักษณะการมีส่วนร่วมหมายถึง รูปแบบที่ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม มีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา วิเคราะห์ปัญหาเพื่อหาสาเหตุ และนำไปวางแผน แก้ไข ปรับปรุง ดำเนินการ ตลอดจนติดตามประเมินผลตามลักษณะของผู้เข้ามามีส่วนร่วมนั้น

1.4 รูปแบบของการมีส่วนร่วม

นักวิชาการหลายท่าน เสนอการมีส่วนร่วมไว้หลายรูปแบบ ดังนี้
 กรรณิกา ชมดี (2524 : 13) และ Cohen & Uphoff (1980 : 219-222) แบ่งรูปแบบการมีส่วนร่วมออกเป็น 10 รูปแบบ ดังนี้

- 1) การมีส่วนร่วมประชุม (attendance at meeting)
- 2) การมีส่วนร่วมในการออกเงิน (financial on contribution)
- 3) การมีส่วนร่วมเป็นกรรมการ (membership on committee)
- 4) การมีส่วนร่วมเป็นผู้นำ (position of leadership)
- 5) การมีส่วนร่วมสัมภาษณ์ (interviewer)
- 6) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ชักชวน (solicitor)
- 7) การมีส่วนร่วมเป็นผู้บริโภค (customers)
- 8) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ริเริ่มหรือผู้เริ่มการ (entrepreneurs)

9) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ใช้แรงงาน (employers)

10) การมีส่วนร่วมออกวัสดุอุปกรณ์ (material contribution)

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527 : 188) กล่าวว่ารูปแบบการมีส่วนร่วมนั้น จำแนกได้เป็น 2 ประการ ดังนี้

1) การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรง (direct participation) โดยผ่านองค์กรจัดตั้งของประชาชน (representative organization) เช่น กรรมการของกลุ่ม กรรมการหมู่บ้าน

2) การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยการเปิดโอกาสให้ (open participation) โดยผ่านองค์กรที่ไม่ใช่ผู้แทนของประชาชน (non-representative organization) เช่น สถาบันหรือหน่วยงานที่เชิญชวนหรือเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเมื่อไรก็ได้ตลอดเวลา

1.5 ขั้นตอนของการมีส่วนร่วม

อकिन รพีพัฒน์ (2527: 100-101) เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2527: 272-273) และคนอื่นๆ อ่างในเข็มเพชร แก่นสา (2543: 48-50) เสนอขั้นตอนของการมีส่วนร่วมจากประสบการณ์ภาคสนามในประเทศไทยว่า การมีส่วนร่วมที่แท้จริงนั้นน่าจะมี 4 ขั้นตอน คือ

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาชาวบ้าน ขั้นตอนนี้เป็นส่วนที่สำคัญที่สุด เพราะถ้าชาวบ้านยังไม่เข้าใจปัญหาและค้นหาสาเหตุของปัญหาคด้วยตัวของเขาเอง กิจกรรมต่างๆ ที่ตามมาก็ไร้ประโยชน์เพราะชาวบ้านจะขาดความเข้าใจและมองไม่เห็นความสำคัญของกิจกรรมนั้น เนื่องจากชาวบ้านเป็นผู้อยู่กับปัญหาและรู้จักปัญหาของตนเองดีที่สุด แต่มนุษย์จะมองปัญหาของเขาได้เด่นชัดยิ่งขึ้น เมื่อมีคนมาช่วยเขาวิเคราะห์ถึงปัญหาและสาเหตุของปัญหานั้น เจ้าหน้าที่หรือนักพัฒนาที่เองที่ทำหน้าที่เสมือนเป็นกระจกเงาผู้คอยสะท้อนภาพหรือเป็นจิตแพทย์ผู้คอยชักนำให้ชาวบ้านมองเห็นภาพของปัญหาและวิเคราะห์ปัญหาคด้วยตัวของเขาเอง

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม เป็นขั้นตอนต่อไปที่ขาดไม่ได้ เพราะหากเจ้าหน้าที่หรือนักพัฒนาต้องการแต่ผลงาน ก็จะดำเนินการวางแผนงานเสียด้วยตนเอง ผลที่ตามมาคือ เมื่อขาดเจ้าหน้าที่ ชาวชนบทก็จะไม่สามารถดำเนินการวางแผนงานได้ด้วยตนเอง สิ่งนี้อาจเป็นความยากลำบากที่จะผลักดันให้เจ้าหน้าที่หรือนักพัฒนาทำหน้าที่แต่เพียงเพื่อนของชาวบ้านในการช่วยกันวางแผน เพราะชาวบ้านโดยทั่วไปมีการศึกษาน้อย แต่เราไม่ให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมในขั้นตอนนี้ โอกาสที่ชาวบ้านจะได้รับการศึกษาและพัฒนาตนเองในการวางแผนดำเนินงานก็จะหมดไป เจ้าหน้าที่หรือนักพัฒนาต้องทำให้ได้ว่าการศึกษาคได้ก็ตาม ต้องเริ่มความยากง่าย เร็วช้า จากระดับของผู้จะรับการศึกษามีใช่จากความรู้ความสามารถของผู้ให้ศึกษา

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในการลงทุน และการปฏิบัติงาน ถึงแม้ว่าชาวบ้านจะ

ยากจนและขาดแคลนทรัพยากร แต่ชาวชนบทก็มีทรัพยากรที่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงานได้ เพราะจากประสบการณ์การทำงานในชนบท อย่างน้อยชาวชนบทก็มีแรงงานของตนเองเป็นขั้นต่ำสุดที่จะเข้าร่วมได้ และในหลายๆ แห่ง ชาวชนบทสามารถที่จะร่วมลงทุนในกิจกรรมหลายๆ ประเภทได้ การร่วมลงทุนและปฏิบัติงานจะทำให้ชาวชนบทคิดค้นทุนให้กับตนเอง ในการดำเนินงานและจะระมัดระวังรักษากิจกรรมที่สร้างขึ้น เพราะเขามีความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของ ซึ่งต่างไปจากสภาพที่การลงทุนและการปฏิบัติงานทั้งหมดมาจากปัจจัยภายนอกจะมีอะไรเสียหายก็ไม่เดือดร้อนมากนัก และการบำรุงรักษาก็จะไม่เกิดขึ้น เพราะเมื่อไม่ใช่ของเขาเขาก็จะไม่บำรุงรักษา ไม่รักและหวงแหนมัน นอกจากนี้การร่วมปฏิบัติงานด้วยตนเองทำให้ได้เรียนรู้การดำเนินกิจกรรมอย่างใกล้ชิด และเมื่อเห็นประโยชน์ก็สามารถจะดำเนินกิจกรรมชนิดนั้นด้วยตนเองต่อไปได้

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลเป็นขั้นตอนสุดท้ายที่สำคัญอย่างยิ่ง เพราะถ้าหากการติดตามและประเมินผลงานขาดการมีส่วนร่วมของชาวชนบท แต่ดำเนินการโดยบุคคลภายนอก ชาวชนบทย่อมจะไม่ได้ประเมินด้วยตนเองว่างานที่ทำไปนั้นได้รับผลดี ได้รับประโยชน์หรือไม่อย่างไร การดำเนินกิจกรรมเดียวกันในโอกาสต่อไปจึงอาจประสบความยากลำบาก เพราะชาวชนบทไม่ได้ประเมินด้วยตนเองให้รู้แจ้งว่าดีหรือไม่อย่างไร ถึงแม้จะมีผู้โต้แย้งว่าการประเมินที่เที่ยงธรรมที่สุดน่าจะมาจากบุคคลภายนอกที่ไม่ได้ยุ่งเกี่ยวกับกิจกรรมนั้นๆ แต่ถ้าคิดถึงจุดมุ่งหมายของการพัฒนาที่จะมุ่งพัฒนาคน ควรคำนึงถึงแต่ความเที่ยงธรรมในแนวความคิดของคนภายนอกย่อมไร้ประโยชน์ การผสมผสานระหว่างคนภายนอกกับชาวชนบทย่อมจะเกิดประโยชน์ตามวัตถุประสงค์มากกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากส่วนประกอบของคนนอกที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับกิจกรรมจะเป็นการเผยแพร่กิจกรรมออกไปแล้วชาวชนบทจะเข้าใจและมองเห็นคุณค่าของสิ่งต่างๆ คล้ายคลึงกับชาวชนบทด้วยตนเอง

ชูชาติ พ่วงสมจิตร (2540: 19) จำแนกขั้นตอนในการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในขั้นริเริ่มโครงการ เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชน และมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการนั้นๆ

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในขั้นวางแผน เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีและแนวทางการดำเนินงาน และการกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่ใช้ในโครงการ

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในขั้นดำเนินโครงการ เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม

ในการทำประโยชน์ให้แก่โครงการ โดยการร่วมช่วยเหลือด้านทุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์และแรงงาน หรือโดยการบริหารงานและประสานงานตลอดจนการดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในขั้นประเมินโครงการ เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินว่า โครงการที่พวกเขาดำเนินการนั้นบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ การประเมินผลนี้อาจเป็นการประเมินผลย่อย (formative evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลความก้าวหน้าของโครงการที่ทำกันเป็นระยะๆ หรือเป็นการประเมินผลรวม (summative evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปของโครงการทั้งหมด

กล่าวโดยสรุป ขั้นตอนของการมีส่วนร่วมหมายถึงการเริ่มต้นตั้งแต่การจัดการหาข้อมูล การติดต่อ ประสานงาน การวิเคราะห์ปัญหาาร่วมกัน การศึกษาความต้องการในการแก้ไขปรับปรุง การวางแผนร่วมกันเพื่อให้ตรงตามวัตถุประสงค์ และการดำเนินการ ตลอดจนการติดตามประเมินผลและการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์

1.6 ระดับการมีส่วนร่วม

ไพโรจน์ สุขสัมฤทธิ์ (2531: 25) อ้างในกรมมล เพชรล้อมทอง (2542: 12)

กล่าวถึงระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งมี 7 ระดับ คือ

ระดับที่ 1 ถูกบังคับ	=	ไม่มีส่วนร่วม
ระดับที่ 2 ถูกล่อ	=	มีส่วนร่วมน้อย
ระดับที่ 3 ถูกชักชวน	=	มีส่วนร่วมน้อย
ระดับที่ 4 ถูกสัมภาษณ์ความต้องการ	=	มีส่วนร่วมปานกลาง
ระดับที่ 5 มีโอกาสเสนอความเห็น	=	มีส่วนร่วมปานกลาง
ระดับที่ 6 มีโอกาสเสนอโครงการ	=	มีส่วนร่วมในระดับสูง
ระดับที่ 7 มีโอกาสตัดสินใจด้วยตนเอง	=	มีส่วนร่วมในอุดมคติ

บุญเทียม อังสวัสดิ์ (2542: 25) สรุปแนวคิดในเรื่องระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังนี้

ระดับที่ 1 ไม่มีส่วนร่วม หมายถึง ไม่มีส่วนร่วมปฏิบัติกิจกรรม/มีส่วนร่วมน้อยที่สุด

ระดับที่ 2 ร่วมรับรู้ หมายถึง มีส่วนรับรู้ รับทราบการปฏิบัติกิจกรรม แต่ไม่มีส่วนปฏิบัติและร่วมคิด / มีส่วนร่วมน้อย

ระดับที่ 3 ร่วมทำ หมายถึง มีส่วนร่วมในการปฏิบัติ ร่วมทำกิจกรรมตามที่ได้รับมอบหมาย / มีส่วนร่วมปานกลาง

ระดับที่ 4 ร่วมคิด / ร่วมตัดสินใจ หมายถึง มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น ให้ข้อเสนอแนะ และร่วมตัดสินใจเกี่ยวกับกิจกรรม แต่ไม่ได้ร่วมปฏิบัติ / มีส่วนร่วมมาก

ระดับที่ 5 ร่วมทำ / ร่วมคิด / ร่วมตัดสินใจ หมายถึง มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น ให้ข้อเสนอแนะตัดสินใจ และร่วมปฏิบัติกิจกรรมด้วย / มีส่วนร่วมมากที่สุด

1.7 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม

นักวิชาการกล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

Singh (1976) อ้างถึงใน นงเยาว์ หลีพันธุ์ (2537 : 39) Alvin Bertrand (1958 : 147-157) สรุปผลการวิจัยเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมทางสังคมไว้ว่า มีปัจจัยที่ส่วนกำหนดระดับการมีส่วนร่วมทางสังคม ซึ่งปัจจัยดังกล่าว ประกอบด้วย อายุ เพศ สถานภาพทางสังคม ระยะเวลาการอยู่อาศัยในชุมชน ระยะห่างของการตั้งบ้านเรือน ขนาดของครอบครัว มาตรฐานทางสังคมของประชาชน ระดับการศึกษา ระดับของความเป็นอยู่ การครอบครองที่ดิน ปัจจัยทางเศรษฐกิจ เชื้อชาติและสัญชาติ พื้นเพของครอบครัว ลำดับชั้นทางสังคม ปัจจัยส่วนบุคคล การปรับตัวทางสังคม ความเชื่อทางศาสนา ความสนใจ ความฉลาดเฉลียว การอบรมทางพฤติกรรม ทักษะคติ ข่าวดสาร และการติดต่อ ค่านิยมทางสังคม ความเชื่อมั่นในตนเอง ความเชื่อและการแสดงออกทางพฤติกรรม ความพึงพอใจ การแสดงตัว ประสบการณ์ หลักยึดถือประจำใจ การเป็นผู้นำ และการตระหนักถึงความสำคัญของกิจกรรม

นอกจากนี้ Reeder (1974 : 39-53) กล่าวว่า การกระทำทางสังคม (social action) ประกอบด้วยกลุ่มปัจจัยหลายประการ มิได้จำกัดอยู่เพียงปัจจัยหนึ่ง และอธิบายถึงเหตุผลการกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดของบุคคลว่าขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการที่เรียกว่าความเชื่อหรือความไม่เชื่อ (believes or disbelieves) มิได้จำกัดอยู่เพียงปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งและรีดเดอร์ยังกล่าวว่าการกระทำของมนุษย์ในเรื่องใดก็ตามขึ้นอยู่กับปัจจัยดังกล่าวต่อไปนี้

- 1) เป้าหมาย (goal)
- 2) ความเชื่อที่สืบทอดกันมา (believes orientation)
- 3) ค่านิยมมาตรฐาน (standard values)
- 4) นิสัยและขนบธรรมเนียมประเพณี (habit and coustom)
- 5) ความคาดหวัง (expectation)
- 6) ความผูกพัน (commitments)
- 7) แรงเสริม (reinforcement)
- 8) โอกาส (opportunity)
- 9) ความสามารถ (ability)

และสรุปปัจจัยต่างๆ ที่มีต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 11 ประการ ดังนี้

- 1) การปฏิบัติตนให้คล้ายตามความเชื่อพื้นฐาน กล่าวคือ บุคคล และกลุ่มบุคคล ดูเหมือนจะเลือกแบบวิธีการปฏิบัติ ซึ่งสอดคล้องและคล้ายคลึงกับความเชื่อพื้นฐานของตนเอง
- 2) มาตรฐานคุณค่า บุคคล และกลุ่มบุคคล ดูเหมือนจะปฏิบัติในลักษณะที่สอดคล้องกับมาตรฐานคุณค่าของตนเอง
- 3) เป้าหมาย บุคคลและกลุ่มบุคคล ดูเหมือนจะส่งเสริมปกป้องและรักษาเป้าหมายของตนเอง
- 4) ประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดา พฤติกรรมของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลบางครั้งมีรากฐานจากประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดา
- 5) ความคาดหมาย บุคคลและกลุ่มบุคคลจะประพฤติตามแบบที่ตนคาดหมายว่า จะต้องประพฤติในสถานการณ์เช่นนั้น ทั้งยังชอบปฏิบัติต่อผู้อื่นในลักษณะที่ตนคาดหวังจากผู้อื่นด้วย
- 6) การมองตัวเอง บุคคลและกลุ่มบุคคล มักจะทำสิ่งต่างๆ ซึ่งคิดว่าตนเองควรกระทำเช่นนั้น
- 7) การบีบบังคับ บุคคลหรือกลุ่มบุคคล มักจะทำสิ่งต่างๆ ด้วยความรู้สึกว่าตนถูกบีบบังคับให้ทำ
- 8) นิสัยและประเพณี บุคคลและกลุ่มบุคคล มักจะทำสิ่งต่างๆ ซึ่งมีนิสัยชอบกระทำเมื่ออยู่ในสถานการณ์นั้นๆ
- 9) โอกาส บุคคลและกลุ่มบุคคล มักจะเข้ามามีส่วนร่วมในรูปแบบการปฏิบัติของสังคม โดยเฉพาะในทางที่เกี่ยวข้อกับจำนวนและชนิดของโอกาส ซึ่งโครงสร้างของสังคมจะเอื้ออำนวยให้เข้ามามีส่วนร่วมในการกระทำเช่นนั้น เท่าที่พวกเขาได้รับรู้มา
- 10) ความสามารถ บุคคลหรือกลุ่มบุคคล มักจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมบางอย่างที่ตนเห็นว่าสามารถทำในสิ่งที่ต้องการให้เข้าทำในสถานการณ์เช่นนั้น
- 11) การสนับสนุน บุคคลหรือกลุ่มบุคคล มักจะเริ่มปฏิบัติเมื่อเขารู้สึกว่าเขาได้รับการสนับสนุนที่ดี เพื่อให้กระทำการเช่นนั้น

นอกจากนี้ นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527 : 183) กล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ดังนี้ คือ

- 1) ตามศรัทธาที่มีต่อความเชื่อถือบุคคลและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ เช่น การลงแขก การบำเพ็ญประโยชน์ การสร้างโบสถ์ วิหาร
- 2) ความเกรงใจที่มีต่อบุคคลที่เคารพนับถือหรือมีเกียรติยศ ตำแหน่งทำให้ประชาชนเกิดความเกรงใจที่จะกระทำ เช่น ผู้ใหญ่ออกปากขอแรงผู้น้อยก็ช่วยแรง

3) อำนาจบังคับที่เกิดจากคนที่มีอำนาจเหนือกว่า ทำให้ประชาชนถูกบีบบังคับให้มีส่วนร่วมในการกระทำต่างๆ เช่น บีบบังคับให้ทำงานเยี่ยงทาส

พิมลรัตน์ ใจบุญลือ (2545: 14-15) สรุป จากทฤษฎีแนวความคิดและผลวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทำให้ทราบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมต่างๆ นั้น ประกอบด้วยปัจจัยหลายประการ ซึ่งสามารถจำแนกเป็นประเภทใหญ่ๆ ได้ 3 ประเภท ได้แก่

1. ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ในสังคมชนบทประชาชนทั่วไปมักมีอาชีพที่คล้ายคลึงกัน คือ อาชีพเกษตรกรรม ประชาชนส่วนใหญ่จึงมีความสนใจในเรื่องการประกอบอาชีพ เรื่องการทำมาหากิน ดังนั้นถ้าโครงการต่างๆ สามารถตอบสนองความต้องการพื้นฐานของประชาชนในเรื่องการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพก็จะส่งผลให้เศรษฐกิจดีขึ้นและเป็นแรงจูงใจให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการต่างๆ มากขึ้น ดังแนวคิดและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ได้แก่

1.1 ปัจจัยพื้นฐาน เช่น อาชีพ ขนาดของที่ดินที่ถือครอง จำนวนแปลงที่ถือครอง

1.2 ความคาดหวังว่าจะมีรายได้เพิ่มขึ้น

1.3 การได้รับผลประโยชน์ตอบแทนในสิ่งที่ได้ทำลงไป

1.4 ความต้องการได้รับวัสดุอุปกรณ์ในการผลิต

1.5 ความต้องการได้รับความช่วยเหลือทางด้านเงินทุน

2. ปัจจัยทางด้านสังคม การที่บุคคลได้มีโอกาสพบปะสมาคมกับผู้อื่น ได้รับความเคารพนับถือ ได้รับเกียรติ ย่อมเป็นสิ่งที่ทำให้บุคคลนั้นมีความต้องการที่จะเข้าร่วมโครงการต่างๆ จากการศึกษาแนวคิดและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ปัจจัยทางด้านสังคมที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ได้แก่

2.1 ปัจจัยพื้นฐาน เช่น อายุ เพศ ระดับการศึกษา สถานภาพการสมรส ขนาดของครอบครัว ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่น

2.2 ความต้องการได้รับความเคารพนับถือ ได้รับเกียรติ

2.3 การได้รับการบอกกล่าวหรือชักชวนจากเพื่อน

2.4 ความต้องการได้รับความรู้ในการประกอบอาชีพ

2.5 ความต้องการที่จะได้รับคำแนะนำทางด้านวิชาการ เทคนิคใหม่ๆ

2.6 ความสัมพันธ์อันดีกับเจ้าหน้าที่

2.7 การได้รับความช่วยเหลือจากผู้เข้าร่วมคนอื่นๆ

3. ปัจจัยที่เกี่ยวกับลักษณะของโครงการ เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการ

3.1 ลักษณะโครงการที่มีการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทราบและเข้าใจ

3.2 เป็นโครงการที่ตอบสนองความต้องการของประชาชน

3.3 การเป็นสมาชิกกลุ่มกิจกรรม

3.4 การได้รับข่าวสารเกี่ยวกับกิจกรรมในชุมชน

ชูเกียรติ ภัยลี (2536: 52) อ้างในพิมลรัตน์ ใจบุญลือ (2545: 14) กล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม 3 ปัจจัย คือ

1. ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ อายุ เพศ
2. ปัจจัยทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ ได้แก่ การศึกษา อาชีพ รายได้ และการเป็นสมาชิกกลุ่ม

3. ปัจจัยทางการสื่อสาร ได้แก่ การติดต่อสื่อสาร สื่อสารมวลชนและสื่อบุคคลกล่าวสรุปได้ว่าปัจจัยต่างๆ ที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมคือ ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคลบางประการ และปัจจัยทางการสื่อสาร การเมือง วัฒนธรรมและจิตวิทยา

1.8 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศาสตร์หลายแขนงต่างๆ ดังนั้น จึงมีทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัยการมีส่วนร่วมหลายทฤษฎีด้วยกัน กล่าวพอสังเขปได้ดังนี้

1.8.1 ทฤษฎีการกระทำทางสังคม

Parson (1951: 279) อ้างในเบญจมาศ อยู่ประเสริฐ (2547: 299) สร้างทฤษฎีการกระทำทางสังคม โดยอธิบายการกระทำของมนุษย์ว่าการกระทำใดๆ ของมนุษย์จะขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพของแต่ละบุคคล ระบบสังคมที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่ วัฒนธรรมในสังคมที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่ ซึ่งวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดเกี่ยวกับความคิดหรือความเชื่อ ความสนใจและระบบค่านิยมของบุคคล

1.8.2 ทฤษฎีการจูงใจ

Maslow (1954: 90) อ้างในเบญจมาศ อยู่ประเสริฐ (2547: 300) ศึกษาเกี่ยวกับแรงจูงใจ (motivation) ของการกระทำของมนุษย์ไว้หลายประการและได้อธิบายถึงพฤติกรรมของมนุษย์ที่เกี่ยวกับความต้องการพื้นฐานซึ่งเกิดขึ้นจากความพึงพอใจ ความต้องการเหล่านั้นถูกจัดลำดับขั้นของความต้องการจากน้อยไปหามาก เมื่อความต้องการใดเกิดขึ้นแล้วไม่ได้

รับการบำบัดเพียงพอ ความต้องการเหล่านั้นก็ยังคงอยู่และจะเป็นแรงขับที่มีพลังผลักดันให้บุคคลมีพฤติกรรมโน้มไปทางที่จะบำบัดความต้องการเหล่านั้นอยู่เสมอ ซึ่งความต้องการพื้นฐานที่ทำให้คนเราแสดงพฤติกรรมต่างๆ มีอยู่ 5 ประการด้วยกัน และแยกออกเป็นระดับต่างๆ ได้ดังนี้

1. ความต้องการทางร่างกาย (physiological need) ถือเป็นความต้องการขั้นแรก
2. ความต้องการความมั่นคง ปลอดภัย (safety need)
3. ความต้องการทางสังคม (social need) เป็นความต้องการ ความรัก และการยอมรับเข้าเป็นส่วนหนึ่งในสังคม
4. ความต้องการมีเกียรติยศชื่อเสียง (self-esteem need) เป็นความต้องการยกย่อง นับถือจากคนอื่นหรือมีเกียรติในสังคม
5. ความต้องการประสบความสำเร็จ (self-actualization need) ต้องการแสดงความสามารถของตนเองให้ประจักษ์แก่ผู้อื่น

1.8.3 ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคม

Second และ Backman (1964: 97) อ้างในเบญจมาศ อยู่ประเสริฐ (2547: 300) อธิบายเกี่ยวกับทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคมว่าบุคคลจะเลือกสมาคมหนึ่งสมาคมใดหรือไม่นั้นขึ้นอยู่กับว่าเขาได้รับประโยชน์อะไร และจะต้องเสียอะไรและในที่สุดเขาจะเลือกเข้าสมาคมก็ต่อเมื่อผลที่ได้รับมากกว่าผลเสีย

1.8.4 ทฤษฎีการยอมรับ

Roger และ Shoemaker (1971: 81-86) อ้างในเบญจมาศ อยู่ประเสริฐ (2547: 300) ศึกษาเกี่ยวกับการยอมรับวิทยาการใหม่ของบุคคลจะต้องผ่านขั้นตอนต่างๆ 5 ขั้นตอน คือ

1. ขั้นการรับรู้ (awareness stage) คือการที่บุคคลได้รับวิทยาการใหม่หรือความคิดใหม่เป็นครั้งแรก แต่ยังขาดความรู้อย่างแจ่มแจ้งในวิทยาการใหม่นั้น เป็นการรับรู้วิทยาการใหม่แต่ยังไม่แสวงหาข่าวสารเพิ่มเติม
2. ขั้นความสนใจ (interest stage) เป็นระยะที่บุคคลเริ่มสนใจในความรู้ใหม่และพยายามเสาะแสวงหาความรู้เพิ่มเติม
3. ขั้นการประเมิน (evaluation stage) เป็นระยะที่บุคคลคิดทบทวนไตร่ตรองถึงผลดีผลเสียของความรู้ใหม่อยู่ในใจก่อนที่จะทดลองทำหรือไม่ทำต่อไป
4. ขั้นการทดลอง (trial stage) เป็นระยะที่บุคคลนำความรู้ใหม่ไปปฏิบัติในขนาดเล็กๆ เป็นการทดลองเพื่อดูผลก่อนจะตัดสินใจยอมรับต่อไป
5. ขั้นยอมรับ (adoption stage) เป็นขั้นตอนที่บุคคลตกลงใจนำวิทยาการใหม่ไปปฏิบัติต่อไปอย่างเต็มที่ ซึ่งเป็นการยอมรับผลการทดลองว่าใช้ได้ผล

นอกจากทฤษฎีดังกล่าวมาแล้ว อคิน รพีพัฒน์ (2527: 107-111) อ้างในจินดา มณีเนตร (2540: 17-18) ยังสรุปทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมไว้ คือทฤษฎีลำดับที่ 5 ถึงลำดับที่ 8

1.8.5 ทฤษฎีการระดมสร้างขวัญของคนในชาติ

คนเรามีความต้องการทางกายและใจ ถ้าคนมีขวัญดีผลการทำงานก็จะสูงตามไปด้วย แต่ถ้าขวัญไม่ดีผลงานก็จะต่ำไปด้วย ทั้งนี้เนื่องจากขวัญเป็นสถานการณ์ทางจิตใจที่แสดงออกในรูปพฤติกรรมต่างๆ นั่นเอง การจะสร้างขวัญให้ดีต้องพยายามสร้างเจตคติที่ดีต่อผู้ร่วมงาน เช่น การไม่เอาไรดเอาเปรียบให้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับงาน เปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็น เป็นต้น และเมื่อใดก็ตามถ้าคนงานมีขวัญดีจะเกิดมีความสำนึกในการรับผิดชอบ อันจะเกิดผลดีแก่หน่วยงานทั้งในส่วนที่เป็นขวัญส่วนบุคคลและขวัญของกลุ่ม

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าขวัญของคนเราเป็นสิ่งสำคัญ โดยเฉพาะคนที่มีขวัญดีนั้นย่อมเป็นปัจจัยหนึ่งที่น่าไปสู่การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ได้เช่นกัน

1.8.6 ทฤษฎีการสร้างความรู้สึกรักชาตินิยม

หมายถึง ความรู้สึกเป็นตัวเองที่จะอุทิศหรือเน้นค่านิยมเรื่องผลประโยชน์รวมของชาติ มีความพอใจในชาติของตัว พอใจเกียรติภูมิ จงรักภักดีผูกพันต่อท้องถิ่น ปัจจัยประการหนึ่งที่น่าไปสู่การมีส่วนร่วมคือ การสร้างความรู้สึกรักชาตินิยมให้เกิดขึ้น

1.8.7 ทฤษฎีการสร้างผู้นำ

การสร้างผู้นำจะช่วยให้ประชาชนทำงานด้วยความเต็มใจ เพื่อบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน ทั้งนี้เพราะผู้นำเป็นปัจจัยของการรวมกลุ่มคน จูงใจคนไปยังเป้าประสงค์โดยทั่วไปแล้ว ผู้นำอาจจะมีทั้งผู้นำที่ดีเรียกว่า ผู้นำปฏิฐาน (positive leader) ผู้นำพลวัติ (dynamic leader) คือ เคลื่อนไหวทำงานอยู่เสมอ และผู้นำทางไม่ดีคือ ไม่มีผลงานสร้างสรรค์ที่เรียกว่า ผู้นำนิเสธ (negative leader) ผลของการใช้ทฤษฎีการสร้างผู้นำ จึงทำให้เกิดการระดมความร่วมมือปฏิบัติงานอย่างมีขวัญงานมีคุณภาพ มีความคิดสร้างสรรค์ และร่วมรับผิดชอบ ดังนั้น การสร้างผู้นำที่ดีย่อมจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ด้วยดีนั่นเอง

1.8.8 ทฤษฎีการใช้วิธีและระบบการบริหาร

การใช้ระบบบริหารในการระดมความร่วมมือ เป็นวิธีหนึ่งที่ยากเพราะใช้กฎหมายระเบียบแบบแผนเป็นเครื่องมือในการดำเนินการ แต่อย่างไรก็ตามผลของความร่วมมือยังไม่มีระบบใดที่ดีที่สุดในเรื่องการใช้การบริหาร เพราะธรรมชาติของคน ถ้าทำงานตามความสมัครใจอย่างตั้งใจ ไม่มีใครบังคับก็จะทำงานด้วยความรัก แต่ถ้าไม่ควบคุมเลยก็ไม่เป็นไปตามนโยบาย

และความจำเป็นร่วมกันของรัฐ เพราะการใช้ระบบบริหารเป็นการให้ปฏิบัติตามนโยบายเพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมาย

กล่าวโดยสรุปว่าทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม เป็นการกระทำใดๆ ก็ตามของมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันในสังคมและเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกเพื่อบำบัดความต้องการ ซึ่งความต้องการนั้นจะเป็นแรงผลักดันให้เกิดพฤติกรรมต่างๆ ซึ่งมีลำดับขั้นและเป็นขั้นตอนของพฤติกรรม

2. ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล

2.1 ความหมายของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล

กรมส่งเสริมการเกษตร (2542 ข:10) กล่าวว่า ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล คือ ศูนย์กลางในการประสานงานถ่ายทอดความรู้ด้านการเกษตรสาขาต่าง ๆ ในระดับตำบลสู่เกษตรกร คณะทำงานโครงการเพิ่มศักยภาพชุมชนด้านการเกษตรระดับตำบล มีเกษตรอำเภอเป็นประธาน คณะทำงานจะประกอบด้วยตัวแทนชุมชน ตัวแทนหมู่บ้าน องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ตัวแทนเกษตรกร วิทยากรเกษตรกร เป็นคณะทำงาน โดยมีเกษตรตำบลในฐานะผู้อำนวยการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลเป็นเลขานุการ

ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล คือ ศูนย์กลางในการประสานงานถ่ายทอดความรู้ด้านการเกษตรสาขาต่าง ๆ ในระดับตำบลสู่เกษตรกร และดำเนินการจัดตั้งศูนย์นำร่องในปี พ.ศ. 2542 จำนวน 82 ศูนย์ (นำร่องระดับจังหวัด จำนวน 76 ศูนย์ และนำร่องระดับภาค จำนวน 6 ศูนย์)

2.2 ความเป็นมาของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล

กรมส่งเสริมการเกษตร (2546 ก: 1-14) กล่าวถึงแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐที่จะต้องส่งเสริมการรวมตัวของเกษตรกรเพื่อวางแผนพัฒนาการเกษตรภายใต้หลักการที่ประชาชนมีส่วนร่วมคิด ร่วมวิเคราะห์ และตัดสินใจในการกำหนดแผนการพัฒนาพื้นที่ด้วยตนเองเพื่อตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์จึงได้จัดตั้งศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลขึ้น เพื่อเป็นศูนย์กลางให้เกษตรกรได้เข้ามามีส่วนร่วมคิด วิเคราะห์ วางแผนและบริหารจัดการแผนด้วยตนเอง โดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์จะทำหน้าที่ในการสนับสนุนด้านการบริการ และถ่ายทอดเทคโนโลยีทั้งด้านพืช ปศุสัตว์ ประมง รวมทั้งการให้ข้อมูลข่าวสารการเกษตรที่สำคัญแก่เกษตรกรในลักษณะบูรณาการ

ณ จุดเดียว คือที่ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ในการจัดตั้งศูนย์บริการ และถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล จะไม่เน้นในด้านของอาคาร สิ่งก่อสร้าง แต่จะเน้นด้านความสำคัญของชุมชนเป็นหลัก

2.3 ภารกิจของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล

กรมส่งเสริมการเกษตร (2552: 14-18) กล่าวถึงภารกิจของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ดังนี้

การดำเนินงานของ ศบกต. โดยคณะกรรมการบริหาร ศบกต. ตามภารกิจของกรมส่งเสริมการเกษตร มีภารกิจ ดังนี้

2.3.1 ภารกิจหลักของ ศบกต. ที่ดำเนินการตามมติคณะรัฐมนตรี และนโยบาย

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

1) ตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน 2543 เห็นชอบในหลักการ ในการจัดตั้งศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรชุมชนที่จะจัดตั้งขึ้น ซึ่งเป็นเพียง ศูนย์กลางในการให้บริการมิใช่เป็นการจัดตั้งหน่วยงานขึ้นใหม่ ในการให้บริการให้ใช้อาคาร สถานที่ราชการหรืออาคารสถานที่อื่นใดที่มีอยู่แล้วในชุมชน โดยไม่ควรจัดสร้างอาคารหรือ สำนักงานขึ้นใหม่ เพื่อเป็นการประหยัดงบประมาณ โดยมีเป้าหมายให้จัดตั้งศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีประจำตำบลให้ครบทุกตำบลทั่วประเทศ โดยมีแนวทางการดำเนินงานเป็น 6 ขั้นตอน ดังนี้

- (1) การเตรียมความพร้อมชุมชน
- (2) การจัดทำแผน
- (3) การปฏิบัติตามแผน
- (4) การจดทะเบียนและบริการ
- (5) จัดตั้ง ศบกต.
- (6) การค้าขายโดยระบบอิเล็กทรอนิกส์

2) ภารกิจที่ ศบกต. รับผิดชอบตามนโยบายกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

ดังนี้

- (1) การถ่ายทอดเทคโนโลยี
- (2) การจัดทำข้อมูลพื้นฐานการเกษตร
- (3) การพยากรณ์ และการเตือนภัยธรรมชาติ ภัยศัตรูพืช และภัยเศรษฐกิจ
- (4) การให้บริการประชาชน

3) ภารกิจของ สบกด. กับโครงการตามยุทธศาสตร์ของกรมส่งเสริมการเกษตร/ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

(1) ศึกษา วิเคราะห์โครงการเพื่อกำหนดแนวทางการดำเนินงานให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในพื้นที่และเกษตรกร

(2) วางแผนการปฏิบัติงานเพื่อดำเนินงานตามโครงการ เน้นการบูรณาการ มีการแบ่งงาน มอบหมายงานและกำหนดผู้รับผิดชอบให้ชัดเจน

(3) คัดเลือกบุคคลเป้าหมาย (เกษตรกร) เข้าร่วม โครงการตามคุณสมบัติที่กำหนดไว้ หรือผ่านกระบวนการของเวทีชุมชน

(4) ดำเนินงานตามแผนงาน/ โครงการ/ กิจกรรม ที่กำหนดตามที่ได้รับมอบหมาย

(5) ประเมิน แนะนำ ช่วยเหลือ ควบคุม กำกับ และติดตามการดำเนินงานให้เป็นไปตามแผนปฏิบัติงาน

2.3.2 ภารกิจของ สบกด. ที่เป็นกลไกตามระบบส่งเสริมการเกษตร

ระบบส่งเสริมการเกษตร คือ ระบบการปฏิบัติงานในพื้นที่และระบบสนับสนุนการปฏิบัติงาน ซึ่งคณะกรรมการบริหาร สบกด. ได้บริหารจัดการภารกิจหลักของศูนย์บริการฯ ได้แก่การประสานอาสาสมัครเกษตร/เกษตรกรหมู่บ้านและกลุ่มเครือข่ายเพื่อจัดทำหรือปรับปรุง ภารกิจทั้ง 4 ด้าน ดังต่อไปนี้

1) ข้อมูลการเกษตรและข้อมูลสถานการณ์ในตำบลให้เป็นปัจจุบัน ใช้งานได้จริงสามารถนำไปจัดทำหรือปรับปรุง ทั้งนี้ เพิ่มจากข้อมูลพืชเศรษฐกิจหลักของท้องถิ่นที่มีอยู่แล้ว เก็บรวบรวมให้ครบทั้ง 4 ด้าน (กายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจ สังคม)

2) แผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบลที่ผ่านเวทีประชาคมระดับหมู่บ้านแล้ว นำเสนอเวทีประชาคมระดับตำบล เพื่อเข้าสู่ช่องทางการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น(แผนสามปี)ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือแหล่งงบประมาณต่าง ๆ ในพื้นที่

3) การเรียนรู้ สำหรับกลุ่ม/เครือข่ายในพื้นที่ เช่น การถ่ายทอดความรู้ การฝึกอบรม ดูงาน ให้คำแนะนำ หรือการจัดกระบวนการเรียนรู้รูปแบบอื่น ๆ เพื่อให้เกษตรกรรวมกลุ่มกันเรียนรู้ และพัฒนาอาชีพ หรือการแก้ไขปัญหา

4) การบริการ เป็นการให้บริการทางการเกษตรที่ครอบคลุมทั้งการให้บริการ ณ ที่ทำการ สบกด. และการให้บริการคลินิกเกษตรเคลื่อนที่แบบประหยัด มีรายละเอียด ดังนี้

(1) การให้บริการ ณ ที่ทำการ สบกด. ได้แก่ การให้คำปรึกษา / คำแนะนำ รับเรื่องปัญหาทางการเกษตรและร่วมในการให้บริการทางการเกษตร การสนับสนุนปัจจัยการ

ผลิตเพื่อการเรียนรู้ (กรณีที่มีโครงการสนับสนุน) ประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ / เอกสารคำแนะนำ การให้บริการวินิจฉัยศัตรูพืช วิเคราะห์ดิน ฯลฯ และการจดทะเบียนต่างๆ

(2) การบริการคลินิกเกษตรเคลื่อนที่แบบประหยัด (ถ้ามีงบประมาณ)

ได้แก่ รวบรวมปัญหาความต้องการของเกษตรกรในพื้นที่ ร่วมดำเนินการจัดคลินิกเกษตรเคลื่อนที่ เพื่อให้บริการแก่เกษตรกร ระบุปัญหา และจัดลำดับความเร่งด่วนของปัญหาหลักด้านการเกษตร และจัดทำโครงการเสนอหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อให้การสนับสนุนในกรณีที่ปัญหาไม่สามารถแก้ไขได้ในระดับพื้นที่

2.3.3 ภารกิจของ ศบกด. ร่วมกับอาสาสมัครเกษตร

อาสาสมัครเกษตร หมายถึง เกษตรกรหรือบุคคลที่ได้รับการคัดเลือกหรือสมัครใจเข้าเป็นอาสาสมัคร ภายใต้หลักเกณฑ์วิธีการและเงื่อนไขที่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กำหนด เพื่อเป็นเครือข่ายในการช่วยเหลือการปฏิบัติงานของหน่วยงานต่างๆ รวมทั้งงานของชุมชน ซึ่งเกี่ยวข้องกับการเกษตรหรือสหกรณ์ เรียกโดยย่อว่า “อกษ”

ประเภทอาสาสมัครเกษตรที่สำคัญ ได้แก่ เกษตรหมู่บ้าน ซึ่งเป็นเครือข่ายสำคัญในการช่วยเหลือการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร และ ศบกด. ในระดับหมู่บ้าน ดังนี้

- 1) การจัดทำข้อมูลการเกษตร โดยร่วมมือสนับสนุนในการรวบรวม/จัดเก็บ วิเคราะห์ ประมวลผล และเรียบเรียงเป็นฐานข้อมูล
- 2) การจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล โดยเข้าไปมีส่วนร่วมในเวที ประชาคมระดับหมู่บ้าน เพื่อวิเคราะห์ปัญหาความต้องการ และศักยภาพของพื้นที่
- 3) เป็นวิทยากรเกษตรกรตามสาขาอาชีพในจุดถ่ายทอดเทคโนโลยีของ ศบกด.

2.3.4 ภารกิจของ ศบกด. กับศูนย์เรียนรู้ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงด้าน

การเกษตร

ศูนย์เรียนรู้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ในการถ่ายทอดความรู้ การฝึกอบรม คู งาน ให้คำแนะนำหรือการจัดกระบวนการเรียนรู้รูปแบบอื่น ๆ โดย

- 1) คัดเลือกกลุ่มเป้าหมายในการพัฒนา (โดยการวิเคราะห์ปัญหา กลุ่มเป้าหมายแล้วกำหนดประเด็นเรียนรู้/ ฝึกปฏิบัติ)
- 2) ประสาน/สนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในการจัดทำ ศูนย์เรียนรู้/ จุดถ่ายทอดเทคโนโลยี
- 3) จัดกระบวนการเรียนรู้ในเวทีของคณะกรรมการบริหาร ศบกด.

4) ทำหน้าที่เป็นวิทยากร

5) จัดทำทำเนียบผู้รู้/วิทยากรเกษตรกรและคลังความรู้ของชุมชน

2.4 องค์ประกอบของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล

กรมส่งเสริมการเกษตร (2552: 4-5) กล่าวถึง องค์ประกอบของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ดังนี้

ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล (สบกต.) ประกอบด้วย ที่ทำการศูนย์ ข้อมูล คณะกรรมการบริหาร แผนพัฒนาการเกษตรของตำบล จุดถ่ายทอดเทคโนโลยี หรือจุดสาธิตการเกษตร และสมาชิก มีรายละเอียดดังนี้

2.4.1 ที่ทำการศูนย์

จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นศูนย์ข้อมูลการเกษตรและศูนย์กลางในการให้บริการด้านการเกษตรของชุมชน มิใช่จัดตั้งหน่วยงานขึ้นใหม่ จึงใช้อาคารสถานที่ที่มีอยู่แล้วในชุมชน ปกติ จะขอใช้สถานที่ของ องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) เป็นหลัก ซึ่งจะเป็นที่ประชุมชี้แจงบทบาทภารกิจ การแก้ไขปัญหาการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การให้คำปรึกษา คำแนะนำการเกษตรตลอดจนข่าวสารการเกษตรในชุมชน

2.4.2 ข้อมูล

เป็นข้อมูลด้านการเกษตรของทั้งตำบลมีองค์ประกอบเป็นหมู่บ้าน มีทั้งข้อมูลด้านกายภาพ (ดิน, น้ำ) ด้านชีวภาพ (สภาพการผลิต, เทคโนโลยี ฯลฯ) ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคม เพื่ออธิบายศักยภาพของพื้นที่และชุมชนในตำบล ซึ่งอาจจัดทำในรูปแบบที่ เพิ่มข้อมูล (ตามมาตรฐานข้อมูลประจำ สบกต.)

2.4.3 คณะกรรมการบริหาร สบกต.

คณะกรรมการบริหาร สบกต. เป็นผู้แทนจากหน่วยงานภาครัฐ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) และภาคประชาชนที่ได้รับการคัดเลือกจากคณะกรรมการสรรหา เพื่อทำหน้าที่บริหารจัดการ สบกต.

1) การคัดเลือกคณะกรรมการบริหาร สบกต. ได้มาจากการคัดเลือกจากคณะกรรมการสรรหาซึ่งแต่งตั้งโดยนายอำเภอ ประกอบด้วย

- (1) เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร จำนวน 1 คน
- (2) ผู้แทน อปท. จำนวน 1 คน
- (3) กำนัน จำนวน 1 คน
- (4) ผู้แทนสถาบันเกษตรกร จำนวน 2 คน

2) องค์ประกอบของคณะกรรมการบริหาร สบกด. มีจำนวนรวมทั้งสิ้น 16 คนเป็นอย่างน้อย นายอำเภอเป็นผู้แต่งตั้ง ประกอบด้วย

- (1) ผู้แทน อปท. จำนวน 1 คน
- (2) ผู้แทนสถาบันเกษตรกรและหรือกลุ่มอาชีพการเกษตรในตำบล โดยพิจารณาจากสถาบันหรือกลุ่มอาชีพที่มีการดำเนินกิจกรรมมากไปหาน้อย รวมแล้วไม่เกิน 2 คน 4
- (3) อาสาสมัครเกษตรกรที่มีอยู่ในตำบลจำนวน 1 – 4 คน และหากไม่มีให้คัดเลือกผู้แทนตามข้อ 1), 2), 4) แทน
- (4) ผู้แทนหมู่บ้าน หมู่บ้านละ 1 คน โดยพิจารณาจากหมู่บ้านที่มีกิจกรรมการเกษตรมากไปหาน้อย
- (5) ประธานกรรมการ จะต้องได้รับการคัดเลือกจากที่ประชุมคณะกรรมการบริหาร สบกด. โดยมีองค์ประชุม ไม่น้อยกว่า 2 ใน 3
- (6) เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบตำบลเป็นกรรมการและเลขานุการ โดยตำแหน่ง
- (7) ผู้ช่วยเลขานุการเป็นพนักงานส่วนท้องถิ่น (อบต. เทศบาลตำบล/เทศบาล)
- (8) หากหมู่บ้านใดมีผู้แทนในข้อ 1), 2), 3) อยู่แล้ว ไม่ต้องคัดเลือกผู้แทนของหมู่บ้านนั้น

2.5 บทบาทของคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล

กรมส่งเสริมการเกษตร (2552: 5-8) กล่าวถึงบทบาทของคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ดังนี้

- 2.5.1 จัดทำข้อตกลงร่วมกันเกี่ยวกับแนวทางการบริหารจัดการ สบกด.
- 2.5.2 จัดให้มีการประชุมทุกเดือนเพื่อร่วมกันแสดงความคิดเห็นและตัดสินใจในการบริหารจัดการ สบกด. ได้แก่ การพิจารณากิจกรรม/โครงการ การวางแผนการปฏิบัติงานและติดตามงาน
- 2.5.3 กระตุ้นให้ผู้นำชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกันวางแผนพัฒนาด้านการเกษตรตามแผนพัฒนาตำบล ทั้งการแก้ไขปัญหาการผลิต การส่งเสริมอาชีพ และการตลาดโดยมีการพัฒนาแผนทุกปี
- 2.5.4 วางแผนการปฏิบัติงาน สบกด.ร่วมกับบุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่

2.5.5 ประสานงานจัดหางบประมาณและบริหารจัดการเงินทุนของ สบกด. ในกรณีที่มีเงินทุน

2.5.6 สนับสนุนการดำเนินงานของ สบกด. อำนวยความสะดวกแก่ประชาชนในพื้นที่ เช่น จัดคนไว้บริการด้านการเกษตรในแต่ละวัน คูแอสถานที่ ฯลฯ

2.5.7 จัดทำข้อมูลการเกษตร โดยจัดเก็บ สำรวจ ตรวจสอบ เผยแพร่ และใช้ประโยชน์ของข้อมูลในการพัฒนาการเกษตรในตำบล 5

2.5.8 การจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล

1) มีส่วนร่วมในการวิเคราะห์และนำเสนอข้อมูล ปัญหาความต้องการของชุมชน ในเวทีประชาคมระดับหมู่บ้านที่ อปท. จัดขึ้น เพื่อปรับปรุงแผนพัฒนาการเกษตรของหมู่บ้าน

2) เสนอแผนพัฒนาการเกษตรระดับหมู่บ้านเข้าสู่เวทีประชาคมในระดับตำบลเพื่อปรับปรุงเป็นแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบลและบูรณาการร่วมกับแผนพัฒนาท้องถิ่น

3) เสนอแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบลที่ผ่านการบูรณาการแล้วให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือหน่วยงานอื่นเพื่อพิจารณาหาแหล่งสนับสนุนงบประมาณในพื้นที่

4) เสนอแผนงาน/โครงการที่เกี่วข้องของ อปท. เข้าสู่แผนพัฒนาอำเภอ/จังหวัด

2.5.9 การจัดการเรียนรู้/การถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร

1) คัดเลือกกลุ่มเป้าหมายในการพัฒนา

2) ประสาน/สนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

3) จัดกระบวนการเรียนรู้ในเวทีของคณะกรรมการบริหาร สบกด.

4) ทำหน้าที่เป็นวิทยากร

5) จัดทำทำเนียบผู้รู้/วิทยากรเกษตรกรและคลังความรู้ของชุมชน

2.5.10 การให้บริการทางการเกษตร

1) ในการให้บริการ ณ ที่ทำการ สบกด.

- ร่วมกำหนดกิจกรรมการให้บริการ

- ประชาสัมพันธ์และเผยแพร่

- รับเรื่องและร่วมในการให้บริการทางการเกษตร

- ร่วมประเมินผลการให้บริการ

2) ในการบริการคลินิกเกษตรเคลื่อนที่แบบประหยัด

- รวบรวมปัญหาความต้องการของเกษตรกรในพื้นที่

- ร่วมดำเนินการจัดคลินิกเกษตรเคลื่อนที่เพื่อให้บริการแก่เกษตรกร
- สร้างปัญหาและจัดลำดับความเร่งด่วนของปัญหาหลักด้านการเกษตร 5

ลำดับ

- จัดทำโครงการเสนอหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อให้การสนับสนุนในกรณี
ที่ปัญหาดังกล่าวไม่สามารถแก้ไขได้ในระดับพื้นที่ 6

2.5.11 การส่งเสริมกลุ่ม/เครือข่าย

- 1) เป็นที่ปรึกษาของกลุ่ม
- 2) ร่วมประสานสนับสนุน และผลักดันให้เกิดการปฏิบัติตามแผนงานของ
กลุ่ม/เครือข่าย

ระหว่างกลุ่ม

- 3) สนับสนุนการเกิดเครือข่าย โดยให้มีเวทีพบปะเพื่อประสานเชื่อมโยง

4) ติดตามประเมินผลการดำเนินงานของกลุ่ม/เครือข่าย

2.5.12 สนับสนุนการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชน โดยร่วมกันผลิตและรวมกันจำหน่าย

2.5.13 ด้านการเตือนภัย โดยแจ้งข่าวเตือนภัยให้แก่ชุมชนให้เฝ้าระวังและแจ้งข่าว
ให้สำนักงานเกษตรอำเภอในพื้นที่ที่รับผิดชอบจากเหตุผิดปกติ หรือ ภัยธรรมชาติ ภัยศัตรูพืช สัตว์
ประมง และภัยเศรษฐกิจ อื่นๆ

2.5.14 การรับรองรายงานต่างๆ เช่น ตรวจสอบข้อมูลความถูกต้องของ
ผู้ประสบภัยธรรมชาติ การสำรวจจำนวนปี นาปรัง และข้อมูลการเกษตรอื่นๆ

2.5 หน้าที่ของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล

2.5.1 วางแผนปฏิบัติงาน โครงการระดับตำบล กำหนดกิจกรรมงบประมาณ และ
กรอบระยะเวลาการปฏิบัติงานในพื้นที่ตำบลเป้าหมาย

2.5.2 ติดตามรายงานความก้าวหน้าและปัญหาอุปสรรคต่อคณะกรรมการ
พัฒนาการเกษตรระดับตำบล

2.5.3 ปฏิบัติงานอื่นตามที่คณะกรรมการพัฒนาการเกษตรระดับอำเภอมอบหมาย

2.6 วัตถุประสงค์ของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล

2.6.1 เพื่อปรับเปลี่ยนกระบวนการในการพัฒนาการเกษตร ที่ให้องค์กรปกครอง
ส่วนท้องถิ่น กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และสถาบันเกษตรกร มีโอกาสและมีส่วนร่วมในการ
พัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนด้วยตนเอง และสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนในลักษณะบูรณา
การ โดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จะทำหน้าที่ในการสนับสนุนด้านการบริการและถ่ายทอด

เทคโนโลยีทางวิชาการด้านการเกษตร ทั้งด้านพืช ปศุสัตว์ ประมง และข่าวสารข้อมูลการเกษตรที่สำคัญ

2.6.2 เพื่อให้มีการปรับเปลี่ยนกระบวนการทำงานของส่วนราชการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในระดับท้องถิ่น เพื่อให้มีการบริการทางด้านพัฒนาการเกษตรที่มีการผสมผสาน และสามารถให้บริการจากส่วนราชการทุกหน่วยงานในสังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ทั้งในด้านพืช ปศุสัตว์ ประมง โดยผ่านทางศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล

2.6.3 เพื่อเพิ่มศักยภาพของชุมชนในการวางแผนและพัฒนาตนเอง ในด้านการพัฒนาการเกษตรเพื่อเพิ่มมูลค่าสินค้าเกษตร ปรับปรุงคุณภาพสินค้า วางแผนในการบริหารจัดการเพื่อใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน และพัฒนาระบบข้อมูลพื้นฐานของชุมชน รวมทั้งการเสนอแนะให้มีการใช้ประโยชน์จากงบประมาณจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการพัฒนาการเกษตร ตลอดจนส่งเสริมให้มีการออมและการระดมทุนของชุมชนเพื่อการลงทุนทางธุรกิจเกษตร

2.7 ขั้นตอนในการปฏิบัติงาน

การดำเนินงานของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ประกอบด้วย 6 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การเตรียมชุมชน

โดยการสร้างความพร้อมของชุมชนให้เข้าใจในบทบาทการทำงานแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาการเกษตร การสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เพื่อให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาวิเคราะห์ การวางแผน และการพัฒนาการเกษตรด้วยตนเอง

ขั้นตอนที่ 2 การจัดทำแผน

จัดทำแผนพัฒนาการเกษตรของตำบล โดยการดำเนินการศึกษาศักยภาพและข้อมูลของชุมชน ศึกษาวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนและประเมินศักยภาพ ปัญหาความต้องการของชุมชน ในการพัฒนาด้านการเกษตรร่วมกับผู้นำชุมชน โดยให้ชุมชนแสดงศักยภาพการพัฒนาและความต้องการจัดเป็นแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล โดยมีการจัดเวทีชุมชนหรือจัดเสวนาในระดับหมู่บ้าน เพื่อศึกษาศักยภาพของชุมชน วิเคราะห์ปัญหาของชุมชนให้ครอบคลุมทั้งด้านกายภาพ ด้านการเกษตร ด้านเศรษฐกิจ สังคม ตลอดจนความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น จัดลำดับความสำคัญของปัญหา และเสนอแนวทางการพัฒนาประมวลเป็นแผนพัฒนาในระดับตำบล โดยใช้กระบวนการทำแผนชุมชนแบบมีส่วนร่วม โดยมุ่งการสร้างรายได้ การฟื้นฟู และเสริมสร้างความเข้มแข็งของเกษตรกร ตลอดจนพัฒนาการผลิต เชื่อมโยงการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรในรูปแบบหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์

ขั้นตอนที่ 3 การปฏิบัติตามแผน

1) แผนการถ่ายทอดเทคโนโลยีเพื่อพัฒนาสินค้าและส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ เพื่อส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้แก่เกษตรกร โดยดำเนินการเพื่อถ่ายทอดความรู้และเทคโนโลยีการผลิต การแปรรูป การตลาด ตามความต้องการของชุมชนในพื้นที่เป้าหมาย

2) แผนธุรกิจชุมชนด้านการเกษตรเพื่อสร้างผลิตภัณฑ์หลักของตำบล สนับสนุนการลงทุนเพื่อพัฒนาอาชีพธุรกิจการเกษตรของชุมชน ในการสร้างรายได้และการสร้างผลิตภัณฑ์หลักของตำบล

3) แผนการปรับปรุงฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กิจกรรมดำเนินการเพื่อสนับสนุนกิจกรรมของชุมชนในด้านการบริหารจัดการ เพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชน เพื่อให้มีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน โดยจะให้การสนับสนุนในกิจกรรมที่ได้กำหนดโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

ขั้นตอนที่ 4 การจดทะเบียนและบริการ

1) จดทะเบียนและบริการ โดยสมาชิกมีหน้าที่ให้ข้อมูลด้านการเกษตรและชุมชน

2) หน่วยงานของรัฐให้บริการพิเศษแก่สมาชิก โดยเน้นบริการเรื่องข้อมูลและเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนด้าน IT (information technology) เป็นเบื้องต้น

ขั้นตอนที่ 5 จัดตั้งศูนย์บริการ

เน้นให้เกิดการบริการที่จุดต่าง ๆ ในชุมชน โดยชุมชน เพื่อชุมชน ตามโครงการถ่ายโอนและเงินอุดหนุนอื่น ๆ ตามความจำเป็นและความถนัดของชุมชน เช่น การบริการด้านอุปกรณ์การเกษตร เครื่องมือเครื่องจักรการเกษตร รวมทั้งการควบคุมคุณภาพสินค้า และการแปรรูปอย่างง่าย

ขั้นตอนที่ 6 E-COMMERCE

เน้นการสนับสนุนการบริหารจัดการ เพื่อเชื่อมโยงข้อมูลและการค้าขายสินค้าของชุมชนสู่ตลาด ทั้งในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง โดยนำระบบร้านค้าเครือข่ายและพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ (E-COMMERCE) หรือผ่านการค้าขายผ่านระบบคอมพิวเตอร์เข้ามาใช้ เมื่อมีสินค้าคุณภาพแพร่หลายและความต้องการขายตรง

การดำเนินงานของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลกับชุมชนในตำบลเป้าหมาย มีดังต่อไปนี้

1) การประชาสัมพันธ์

2) ศูนย์ข้อมูลการเรียนรู้เทคโนโลยีการเกษตร การผลิต การตลาด ฯลฯ

- 3) ดำเนินโครงการที่สำคัญของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และรัฐบาล เน้น
 พื้นฟูอาชีพเกษตรกรเป็นการพักชำระหนี้
- 4) ดำเนินการตามแผนพัฒนาการเกษตรตำบล ทั้ง 3 แผน ได้แก่
- (1) แผนการถ่ายทอดเทคโนโลยีเพื่อพัฒนาคุณภาพสินค้าและส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้
  - (2) แผนด้านการปรับปรุงฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
  - (3) แผนธุรกิจชุมชนด้านการเกษตรเพื่อสร้างผลิตภัณฑ์ของตำบล

ต่อมากระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ปรับปรุงโครงการเพิ่มศักยภาพการผลิตของชุมชน เป็นโครงการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีชุมชน โดยใช้งบประมาณดำเนินงานศูนย์จากงบประมาณของรัฐบาลไทย ตามที่คณะรัฐมนตรีเห็นชอบในหลักการ วันที่ 21 พฤศจิกายน 2543 โดยเปลี่ยนชื่อจากศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล เป็นศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล

3. สภาพทั่วไปและสภาพการเกษตรของจังหวัดแม่ฮ่องสอน

จังหวัดแม่ฮ่องสอน (2551:1-20) ได้กล่าวถึงจังหวัดแม่ฮ่องสอนว่าเป็นจังหวัดที่มีขนาดเล็ก สภาพภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นเทือกเขาสลับซับซ้อน จึงมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์และหลากหลาย และมีสภาพเป็นเมืองปิด ทำให้สามารถดำรงสภาพอุดมสมบูรณ์และหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติไว้ระดับหนึ่ง

3.1 สถานการณ์ในภาพรวมของจังหวัดแม่ฮ่องสอน

ในพื้นที่ของจังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นพื้นที่ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า ที่อุดมสมบูรณ์จังหวัดหนึ่งของประเทศ โดยมีหมู่บ้านและชุมชนตั้งอยู่ในเขตป่าไม้เป็นจำนวนมาก เนื่องจากการเพิ่มขึ้นของประชากร พื้นที่ทำกินมีจำกัด ความเจริญด้านต่าง ๆ ขยายตัว ทำให้ความต้องการใช้ทรัพยากรธรรมชาติมีสูง จึงเป็นสาเหตุให้เกิดการบุกรุกทำลายป่า ถ้าสัตว์ป่าเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ และในช่วงเดือนมกราคมถึงเมษายนของทุกปี จะมีไฟป่าเกิดขึ้นมาก ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศวิทยา ความอุดมสมบูรณ์ของป่าและสัตว์ป่าเป็นอย่างมาก ประกอบกับจังหวัดแม่ฮ่องสอนมีชายแดนติดกับประเทศสหภาพพม่า รวมความยาวถึง 483 กิโลเมตร เป็นแนวชายแดนที่มีภูมิประเทศเป็นภูเขาและป่าไม้ และมีการสู้รบกันตามแนวชายแดนระหว่างทหารพม่าและชนกลุ่มน้อยอยู่เสมอ จะมีผู้หนีภัยจากการสู้รบ ผู้หลบหนีเข้าเมืองทะลักเข้ามาในพื้นที่เขตไทย โดยผู้อพยพและผู้หลบหนีเข้าเมืองดังกล่าวได้สร้างปัญหาทำลายทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน

3.2 ลักษณะพิเศษของจังหวัดแม่ฮ่องสอน

สภาพทั่วไปของจังหวัดแม่ฮ่องสอน สามารถสรุปให้เห็นภาพที่ชัดเจนอันเป็นลักษณะพิเศษได้ดังนี้

3.2.1 มีศักยภาพในการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

- 1) พื้นที่ป่าไม้มีมาก คิดเป็นอัตราร้อยละ 69.13 ของพื้นที่จังหวัด และส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ตามกฎหมาย สภาพป่าสมบูรณ์เป็นธรรมชาติและสวยงาม
- 2) ประชาชนในจังหวัดมีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์แตกต่างกับจังหวัดอื่น โดยประชากรเป็นชาวไทยภูเขาครึ่งหนึ่ง อีกครึ่งหนึ่งเป็นชาวไทยใหญ่ที่มีวัฒนธรรมที่ดีและงดงาม

3.2.2 มีข้อจำกัดในการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและสังคมมาก

- 1) พื้นที่ราบเหมาะสมต่อการเกษตรกรรมน้อยมาก มีเพียงร้อยละ 2.6 ของพื้นที่จังหวัดเท่านั้น
- 2) การตั้งถิ่นฐานชุมชนกระจุกกระจายห่างไกล และส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่ป่าไม้ตามกฎหมายและมติคณะรัฐมนตรี รวม 576 กลุ่มบ้าน การสนับสนุนในการพัฒนาของรัฐเพื่อการบริการด้านต่าง ๆ ทำได้ยาก มีข้อจำกัดทั้งในด้าน พระราชบัญญัติป่าไม้ และความห่างไกลทุรกันดาร
- 3) พื้นที่ของจังหวัดมีเขตดินแดนติดต่อกับประเทศพม่า ยาวมากถึง 483 กิโลเมตร สภาพพื้นฐานตามแนวชายแดนมีปัญหาด้านความมั่นคงที่เกิดจากการสู้รบตามแนวชายแดน ระหว่างกองกำลังทหารพม่ากับกำลังชนกลุ่มน้อยมาโดยตลอด

3.3 ศักยภาพในการพัฒนา

3.3.1 ด้านพืช

พืชเศรษฐกิจที่สำคัญของจังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้แก่ ข้าว ถั่วเหลือง กระเทียม ถั่วลิสง งา และกะหล่ำปลี ในปีเพาะปลูก 2549/50 มีผลผลิต ดังนี้

- 1) ข้าว เป็นพืชหลักที่เกษตรกรจังหวัดแม่ฮ่องสอน ปลูกมากที่สุด พื้นที่ปลูกข้าวทั้งหมด 69,121 ไร่ ผลผลิตเฉลี่ย 538 กิโลกรัม/ไร่ ผลผลิตรวม 35,597 ตัน เป็นข้าวเจ้า ร้อยละ 89 และข้าวเหนียว ร้อยละ 11 เนื่องจากคนไทยใหญ่ซึ่งเป็นคนพื้นเมืองนิยมรับประทาน ข้าวเจ้า สภาพพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนส่วนใหญ่เป็นภูเขา พื้นที่ราบเพื่อการเพาะปลูกมีน้อย ดังนั้นการเพาะปลูกส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่ราบระหว่างหุบเขา ซึ่งเกษตรกรเพาะปลูกข้าวเป็นหลัก เพื่อใช้บริโภคภายในครัวเรือน จะมีเหลือขายเพียงเล็กน้อยในระดับท้องถิ่นเท่านั้น ปริมาณผลผลิตข้าวไม่เพียงพอต่อความต้องการบริโภคของประชากรทั้งจังหวัดแม่ฮ่องสอน ต้องนำเข้าข้าวสารจากเชียงใหม่ ประมาณเดือนละ 20,000 กระสอบ มีการส่งเสริมการปลูกข้าวขาวดอกมะลิ

105 แต่มีปัญหาคือเปลือกกระโดดหลังขาวและโรคไหม้ปี 2540 เสียหาย 2 หมื่นไร่ เกษตรกรมุ่งเน้นการใช้สารเคมีเป็นส่วนใหญ่ แต่สำนักงานเกษตรจังหวัดแนะนำการควบคุมโดยวิธีผสมผสาน เช่น ใช้ตะเกียงล่อ แต่เกษตรกรไม่สนใจ มักจะใช้แต่สารปราบศัตรูพืช

2) ถั่วเหลือง เป็นพืชหลักชนิดหนึ่งที่เกษตรกรนิยมปลูกมาก รองลงมาจากการปลูกข้าว เนื่องจากเป็นพืชที่ทำรายได้ดี ประกอบกับเกษตรกรนิยมนำมาทำเป็นอาหารคั้งเดิม และแปรรูปจำหน่ายในรูปของถั่วเน่า (ถั่วหมัก) ถั่วเน่าชนิดแผ่น

การปลูกถั่วเหลืองในระยะแรก ๆ นั้น เกษตรกรมักจะปลูกถั่วเหลืองเพื่อใช้บริโภคภายในครัวเรือนเท่านั้น ต่อมาเมื่อเส้นทางคมนาคมดีขึ้น มีพาหนะขนส่งมากขึ้น จึงเริ่มมีการปลูกถั่วเหลืองเพื่อเป็นรายได้ของครอบครัวจนถึงปัจจุบัน พื้นที่เพาะปลูกในฤดูฝน 29,767 ไร่ ผลผลิตเฉลี่ย 251 กิโลกรัม/ไร่ ผลผลิตรวม 7,845 ตัน

3) กระเทียม เป็นพืชที่เกษตรกรในจังหวัดแม่ฮ่องสอนที่อยู่ในบริเวณพื้นที่ราบลุ่มบริเวณริมแม่น้ำเชิงเขานิยมปลูกกันมาก เนื่องจากมีความคุ้นเคยและมีความชำนาญในการปลูกมาแต่ดั้งเดิม กระเทียมในจังหวัดแม่ฮ่องสอนมีลักษณะเด่น คือ หัวแกร่ง เก็บไว้ได้นาน เนื่องจากเกษตรกรมักจะไม่ค่อยใช้ปุ๋ย แต่ขนาดของกระเทียมจะมีขนาดเล็กเมื่อเทียบกับกระเทียมในจังหวัดอื่น ๆ

การเพาะปลูก มีพื้นที่เพาะปลูกกระเทียมประมาณ 19,063 ไร่ และปลูกในทุกอำเภอ ผลผลิตทั้งหมด รวม 26,648 ตัน

เกษตรกรในจังหวัดแม่ฮ่องสอนมีประสบการณ์ในการปลูกกระเทียมน้อย การปลูกไม่แน่นอน ปีใดขายได้ราคาดีปีถัดไปก็จะปลูกมาก กระเทียมแม่ฮ่องสอนไม่เหมาะสมจะแปรรูปเป็นกระเทียมดองเพราะเปลือกหนา ดังนั้นการทำแห้งและแปรรูปจึงไม่มี เกษตรกรจะมักขายหัวสด โดยปลูกเพื่อเก็บส่วนหนึ่งไว้บริโภค ส่วนที่เหลือจะขาย กระเทียมจะขายได้มากกว่าถั่วเหลือง โดยมีพ่อค้าจากจังหวัดเชียงใหม่และลำพูนมาซื้อเพื่อนำไปทำพันธุ์ เนื่องจากมีความทนทานและปลูกที่อื่นแล้วเปลือกจะบางลงส่งเข้าโรงงานได้ ดังนั้นแม่ฮ่องสอนจึงจำหน่ายเฉพาะหัวพันธุ์กระเทียมเท่านั้น

4) พืชผัก จังหวัดแม่ฮ่องสอนสามารถปลูกพืชผักได้บางชนิด เช่น กะหล่ำปลี ปลูกบนที่สูงประมาณ 6 หมื่นไร่ ส่งไปขายต่างจังหวัดและเป็นพืชชนิดเดียวที่ส่งไปขายต่างจังหวัดได้ เพราะพืชชนิดอื่นเมื่อขนส่งไปจะบอบช้ำมาก เนื่องจากถนนมีความโค้งจำนวนมาก ทำให้เกิดการเหยียงที่รุนแรง ชาวเขาเป็นผู้ปลูกโดยปลูกบนคอกและใช้ยาปราบศัตรูพืชกันมาก อาจมีการซื้อเหมาแปลง พืชผักอย่างอื่น เช่น หัวแครอท และถั่วแขกมักไม่มีผู้รับซื้อ

ชาวม้งทราบว่าสารเคมีเป็นอันตรายแก่ตัวเองและสัตว์ จึงได้เปลี่ยนมาใช้

เชื้อจุลินทรีย์และสารสกัดจากสะเดา เป็นต้น การปลูกพืชผักในที่สูงทำให้เกิดการกัดเซาะ และมีสารเคมีตกค้างมาก

5) ไม้ผล ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนปลูกไม้ผลไม่มาก ประกอบด้วยลิ้นจี่ และ ลำไย มีผลผลิตทุกปี โดยลำไยปลูกที่อำเภอแม่สะเรียงและสบเมย ถัดขึ้นไปมีการปลูกลิ้นจี่ แต่ไม่มากพอที่จะขายส่งออกไปนอกจังหวัด จึงมีขายภายในจังหวัดทั้งสองชนิด มีพื้นที่ปลูกรวมกันไม่ถึง 1 พันไร่

6) ไม้ดอก ไม้ดอกที่ปลูกกันมีพื้นที่น้อย การส่งออกต่างจังหวัดทำไม่ได้ เพราะเกิดการซ้ำเนื่องจากแรงเหวี่ยงของรถและระยะทางไกลเกินไป แต่หากผลิตเมล็ดพันธุ์ก็อาจมีศักยภาพเนื่องจากใช้พื้นที่น้อยและขนส่งได้ จังหวัดแม่ฮ่องสอนจึงไม่ส่งเสริมให้ผลิตดอกไม้ขาย ตัวอย่างเช่นชาวแม่ฮ่องสอนปลูกดอกกระดาดและผักเสี้ยนฝรั่งให้นักท่องเที่ยวมาชม แล้วเก็บเมล็ดไว้ทำพันธุ์และขายให้นักท่องเที่ยวในถุงเล็ก ๆ

7) พืชอื่นๆ มีการทดลองปลูกพืชอื่น ๆ เช่น ข้าวสาลี และข้าวบาร์เลย์ พบว่าไม่คุ้มทุน ส่วนการส่งเสริมการปลูกกาแฟก็ไม่ประสบความสำเร็จเพราะเกษตรกรชาวเขาขาดความรู้

3.3.2 ด้านปศุสัตว์

ชาวแม่ฮ่องสอนมีการเลี้ยงปศุสัตว์บ้าง ส่วนใหญ่จะเลี้ยงไว้เพื่อใช้เป็นแรงงานและเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือนเท่านั้น ลักษณะการเลี้ยงส่วนใหญ่จะพึ่งอาหารตามธรรมชาติเป็นหลัก การพัฒนาด้านปศุสัตว์ในจังหวัดมีปัญหาแตกต่างกับพื้นที่ในจังหวัดอื่น ๆ คือ

- 1) สภาพเส้นทางคมนาคมไม่ดี ทำให้การขนส่งอาหารและพันธุ์สัตว์มีค่าใช้จ่ายสูงจึงขาดนักลงทุนที่จะมาดำเนินการกิจการปศุสัตว์ขนาดใหญ่
- 2) เกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์ส่วนใหญ่เป็นชาวเขา มีฐานะค่อนข้างยากจน มักจะเลี้ยงแบบธรรมชาติ ทั้งที่ภาครัฐพยายามเข้าไปส่งเสริมและพัฒนาการเลี้ยงสัตว์ในระดับหมู่บ้าน แต่การสนองตอบยังไม่ดีเท่าที่ควร
- 3) จังหวัดยังผลิตอาหารสัตว์ได้ไม่เพียงพอ จำเป็นต้องสั่งซื้อจากต่างจังหวัด ซึ่งมีราคาสูงและหาซื้อยาก

ปัญหาอุปสรรคดังกล่าวทำให้สินค้าประเภทเนื้อสัตว์ และผลิตภัณฑ์จากสัตว์ ที่จำหน่ายในท้องตลาดของจังหวัดแม่ฮ่องสอนต้องมีการสั่งนำเข้าจากจังหวัดใกล้เคียง เพื่อให้เพียงพอต่อการบริโภค อย่างไรก็ตามหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชนพยายามแก้ไขปัญหานี้มาโดยตลอด ซึ่งปัจจุบันเกษตรกรเริ่มหันมาสนใจที่จะปรับปรุงการปศุสัตว์ให้ดีขึ้น ซึ่งคาดว่าในอนาคตจะสามารถเพิ่มผลผลิตให้เพียงพอต่อความต้องการได้

3.3.3 ด้านประมง

เนื่องจากพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนเกือบทั้งหมดเป็นภูเขาสูง แหล่งน้ำธรรมชาติ คือ แม่น้ำที่ไหลผ่านภูเขาสูงลงมาซึ่งระดับล่าง โดยไม่มีอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่หรือแหล่งทำการประมงขนาดใหญ่ ราษฎรอาศัยน้ำจากแม่น้ำหลัก 3 สาย คือ แม่น้ำปาย แม่น้ำยวม และแม่น้ำแม่ระมาด เพื่อเป็นแหล่งจับสัตว์น้ำตามธรรมชาติ นอกจากนี้ยังมีแหล่งการประมงขนาดเล็ก ตามบริเวณอ่างเก็บน้ำขนาดเล็กหรือบริเวณทำนบเหมืองฝาย

3.3.4 ด้านการแปรรูปสินค้าเกษตร

- 1) ถั่วเน่าแผ่น ทำมาจากถั่วเหลือง เป็นการทำให้บริโภคนครวเรือน ที่เหลือก็ขายในตลาดท้องถิ่น ตลอดจนผู้มาเที่ยวจังหวัดแม่ฮ่องสอนและสนใจซื้อไปบริโภค
- 2) น้ำมันงา และผลิตภัณฑ์จากงา เช่น ขนมงา งาคั่ว โดยกรรมวิธีการผลิตทั้งจากภูมิปัญญาดั้งเดิม (ใช้แรงงานโค) และการผลิตสมัยใหม่ ซึ่งถือเป็นผลิตภัณฑ์ที่ทำรายได้ให้ชาวอำเภอแม่ฮ่องสอน ตามภาวะการณ์ที่อำนวยให้
- 3) ผลิตภัณฑ์ชาพันธุ์อุหลง
- 4) ถั่วแป๊ะหล่อ และถั่วแป๊ะยี่คั่ว

3.4 การวิเคราะห์ SWOT จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ผลการวิเคราะห์ศักยภาพและข้อจำกัด ทั้งที่เป็นปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกของการพัฒนาด้านการเกษตรจังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยคณะทำงานด้านการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรและสหกรณ์และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม 2546 แล้วนำเสนอเวทีการประชุมสัมมนายุทธศาสตร์เกษตรจังหวัดแม่ฮ่องสอน ในวันที่ 31 กรกฎาคม 2546 ณ ห้องประชุมประดิษฐ์จ้องคำ ศาลากลางจังหวัด ซึ่งที่ประชุมสัมมนาฯ แก้ไขปรับปรุงสรุปได้ดังนี้

3.4.1 จุดแข็ง (S)

- 1) ทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ มีแหล่งน้ำ ดิน ป่าไม้ ที่อยู่ในสภาพสมบูรณ์
- 2) ภูมิปัญญาชาวบ้าน ยังคงอยู่ ประชากรในท้องถิ่นยังประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก โดยทำการเกษตรแบบอนุรักษ์ (วนเกษตร)
- 3) มีสภาพภูมิอากาศที่ดี มีอุณหภูมิเหมาะสมต่อการปลูกพืชผัก - ผลไม้ มีปริมาณฝนตกเฉลี่ยมากในแต่ละปี ซึ่งเพียงพอต่อการเพาะปลูกพืชชนิดต่าง ๆ
- 4) มีศักยภาพด้านการปลูกพืช สามารถปลูกพืชได้หลากหลายชนิด รวมทั้งพันธุ์พืชเมืองหนาวและไม้ดอกไม้ประดับ
- 5) ประชากรในจังหวัดมีความต้องการบริโภคสินค้าทางการเกษตรที่ผลิตได้

ในจังหวัด

- 6) ประชากรในจังหวัดเป็นนักร้องด้านทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม
- 7) การยอมรับเทคโนโลยีทางการเกษตรใหม่ ๆ เกษตรกรมีความกระตือรือร้น

ในการรับเทคโนโลยีทางการเกษตร เช่น พันธุ์พืช ชนิดใหม่ ๆ

- 8) พื้นที่สูงจากระดับน้ำทะเล 300 - 1,700 เมตร จะสามารถผลิตพืชเฉพาะพื้นที่ และปลูกพืชมูลค่าสูงแทนพืชมูลค่าต่ำ เช่น ถั่วเหลือง

3.4.2 จุดอ่อน (W)

1) การประสานงานระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับเกษตรกรมีน้อย ทำให้เกษตรกรขาดทิศทางการทำเกษตรกรรม

- 2) การทำการเกษตรบนพื้นที่สูงมีอัตราการใช้สารเคมีสูง
- 3) ขาดแคลนแรงงานที่มีคุณภาพ ความรู้ด้านการเกษตรและเทคโนโลยี
- 4) มีปัญหาด้านการใช้ที่ดิน เช่น

(1) มีการใช้ดินเพื่อทำการเกษตรไม่ถูกวิธี เกิดการชะล้างพังทลายของดินอย่างมาก

- (2) พื้นที่ราบมีน้อย ส่วนใหญ่เป็นภูเขาจึงไม่เหมาะต่อการทำการเกษตร
- (3) เกษตรกรมีพื้นที่ทำกินน้อย ขาดกรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกิน ทำให้เกิดการบุกรุกทำลายป่า

การบุกรุกทำลายป่า

- (4) พื้นที่ทำกินมีน้อย จึงเน้นการทำการเกษตรเพื่อการบริโภคในครัวเรือน

เมื่อเหลือจากการบริโภคจึงขาย

- (5) มีการทำการเกษตรแบบขั้นบันได ทำให้ต้นทุนในการผลิตสูงขึ้น

- (6) ขาดการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และทำลายสิ่งแวดล้อม

- 5) มีชนกลุ่มน้อย / ชาวเขา หลายเผ่าพันธุ์ ซึ่งมีวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ทำให้

ยากต่อการพัฒนา

- 6) การวิจัยด้านการเกษตร ยังไม่สอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

- 7) การถ่ายทอดเทคโนโลยีไปสู่เกษตรกรยังไม่ทั่วถึง

- 8) ขาดการรวมกลุ่มขององค์กรที่มีประสิทธิภาพ

- 9) การจัดสร้างระบบชลประทาน มีปัญหาเรื่องพื้นที่หวงห้าม ขาดแหล่งกัก

เก็บน้ำขนาดใหญ่

- 10) การแปรรูปผลผลิตด้านการเกษตรยังมีไม่เพียงพอ

- 11) ขาดการให้ความร่วมมือของชุมชน

- 12) ผลผลิตทางการเกษตรผลิตออกมายังไม่เพียงพอต่อการบริโภคภายใน
จังหวัด
- 13) ปัญหาด้านการตลาด เช่น มีการส่งเสริมให้ผลิต แต่ไม่มีตลาดรองรับ
- 14) การคมนาคม/สื่อสาร ไม่สะดวก เพราะมีพื้นที่อยู่ห่างไกลและทุรกันดาร
เป็นปัญหาต่อการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ในพื้นที่
- 15) ขาดบุคลากรที่จะมาพัฒนาด้านการเกษตรแบบยั่งยืน เนื่องจาก
- (1) เจ้าหน้าที่ของรัฐมีการโยกย้ายบ่อย ทำให้งานในพื้นที่ไม่ต่อเนื่อง
  - (2) ขาดบุคลากรในการเข้าไปถ่ายทอดเทคโนโลยี
- 16) เกษตรกรขาดความรู้
- 17) มีการขยายพื้นที่ทำกินเพิ่มขึ้นและไม่มีคุณภาพ
- 18) ขาดเทคโนโลยีเฉพาะ
- 19) ขาดโอกาสเข้าถึงแหล่งทุนระยะปานกลางและระยะยาว
- 20) เกษตรกรส่วนใหญ่ฐานะยากจน

3.4.3 โอกาส (O)

- 1) จังหวัดแม่ฮ่องสอนมีโครงการตามพระราชดำริ
  - 2) นโยบายของรัฐบาลที่เอื้อต่อการพัฒนาด้านการเกษตรของจังหวัด
แม่ฮ่องสอน กล่าวคือ
- (1) ส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง
  - (2) โครงการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูง เน้นสิ่งแวดล้อมและการแก้ไข
ปัญหาเสพติด
  - (3) เน้นนโยบายเฉพาะพื้นที่
  - (4) สนับสนุนการใช้เทคโนโลยีพื้นบ้านในการแปรรูปผลผลิต
  - (5) ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์
  - (6) กระแสบริโภคสินค้าเกษตรปลอดสารพิษ
  - (7) กำหนดให้จังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็นศูนย์พัฒนาด้านความหลากหลาย
ทางชีวภาพ
  - (8) กองทุนหมู่บ้านละ 1 ล้านบาท
  - (9) การแปลงสินทรัพย์เป็นทุน
- 3) มีศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีทางการเกษตรประจำตำบล รวมทั้งสิ่งตีพิมพ์
วิทยุ โทรทัศน์

4) มีเครื่องมือเครื่องจักรทางการเกษตรเป็นทางเลือก เพื่อทดแทนการใช้แรงงานในท้องถิ่น

5) มีการพัฒนาศักยภาพของเกษตรกร โดย

(1) เกษตรกรได้รับการฝึกอบรม/ดูงาน เพื่อพัฒนาฝีมือแรงงานในท้องถิ่น

(2) มีหน่วยงานส่งเสริม / สนับสนุนปัจจัยการผลิต

(3) มีงานวิจัยในการสนับสนุนการผลิตของเกษตรกร

6) มีการพัฒนาคุณภาพของบุคลากรภาครัฐให้มีความรู้เพิ่มขึ้น

7) มีปัจจัยเกื้อหนุน เช่น กองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร การค้าชายแดน

ธุรกิจการเกษตรครบวงจร

8) มีการตลาดรองรับจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์

9) จังหวัดแม่ฮ่องสอนที่มีการบริหารแบบ CEO.

3.4.4 เงื่อนไขและข้อจำกัด (W)

1) ปัญหาด้านการตลาด

(1) มีข้อจำกัดในการจัดการ สถาบันเกษตรกรที่เข้มแข็งมีน้อยมาก

(2) ไม่มีตลาดรองรับ

(3) การแข่งขันทางการค้าสูง

(4) ผู้บริโภคเลือกบริโภคเฉพาะผลผลิตบางชนิดเท่านั้น

(5) สินค้าผลิตไม่ได้คุณภาพตามที่ตลาดต้องการ

2) นโยบายของรัฐไม่สอดคล้องกับความต้องการของเกษตรกร ได้แก่

(1) การเปิดการค้าเสรี

(2) กฎระเบียบ/ขั้นตอนยุ่งยากซับซ้อน

(3) การใช้พื้นที่ภาคการเกษตรไม่ชัดเจน

(4) มีกรอบแผนงาน/โครงการถูกกำหนดจากส่วนกลาง

(5) การจัดการด้านทรัพยากรธรรมชาติไม่ชัดเจน

(6) ขาดการสนับสนุนเกษตรกรอย่างต่อเนื่องและจริงจัง

3) ขาดแคลนบุคลากรภาครัฐ

4) ขาดโอกาสเข้าถึงแหล่งทุน

5) ขาดแคลนเทคโนโลยีด้านการเกษตร

(1) ขาดเครื่องมือทางการเกษตรที่ทันสมัย

(2) ขาดเทคโนโลยีการแปรรูปผลผลิต

(3) ขาดวิทยาการการจัดการที่ถูกต้อง

6) ขาดการประชาสัมพันธ์อย่างจริงจังและต่อเนื่อง

3.5 วิสัยทัศน์การเกษตรของจังหวัดแม่ฮ่องสอน

"พัฒนาการเกษตร เศรษฐกิจพอเพียง บนพื้นฐานการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน โดยชุมชนมีส่วนร่วมและใช้หลักธรรมาภิบาล รวมถึงการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และเทคโนโลยีที่เหมาะสม นำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีชุมชนที่เข้มแข็ง"

4. การปฏิบัติงานของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลของอำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลของอำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน แบ่งออกเป็น 7 ตำบล ได้แก่ ตำบลจองคำ ตำบลห้วยโป่ง ตำบลผาบ่อง ตำบลปางหมู ตำบลหมอกจำแป่ ตำบลห้วยผา และตำบลห้วยปูลิง โดยมี แผนการปฏิบัติงานของศูนย์ ฯ ดังนี้

สรุปผลการปฏิบัติงานของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลอำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ประจำปี 2552

หมวดที่ 1 แผน / ผลการปฏิบัติงานและการถ่ายทอดเทคโนโลยี

1.1 การทำแผนปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบศูนย์บริการฯ

- จัดทำแผนปฏิบัติงานทั้งหมด 42,984 เรื่อง
- ผลการปฏิบัติงาน :

ปฏิบัติงานได้ตามแผน	37,492 เรื่อง	คิดเป็นร้อยละ 87.22 ของ
เรื่องทั้งหมด		
กิจกรรมที่ปฏิบัติเพิ่มใหม่	545 เรื่อง	(กิจกรรมที่อยู่นอกเหนือจาก
แผน)		
ดำเนินการทั้งหมด		คิดเป็นผลการปฏิบัติงานเฉลี่ยทั้งเดือนร้อยละ 87.38 ของกิจกรรมที่

1.2 การถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรของศูนย์บริการฯ

- จัดทำแผนถ่ายทอดเทคโนโลยีทั้งหมด 8,620 เรื่อง
  - ผลการปฏิบัติงาน :

ปฏิบัติงานได้ตามแผน	7,910 เรื่อง	คิดเป็นร้อยละ 91.76 ของ
เรื่องทั้งหมด		
กิจกรรมที่ปฏิบัติเพิ่ม	122 เรื่อง	(กิจกรรมที่อยู่นอกเหนือจาก
แผน)		
ดำเนินการทั้งหมด		คิดเป็นผลการปฏิบัติงานเฉลี่ยทั้งเดือนร้อยละ 91.88 ของกิจกรรมที่
- จำนวนเกษตรกรที่ได้รับการถ่ายทอดเทคโนโลยี 427,994 ราย คิดเป็นร้อยละ 94.54 ของเกษตรกรเป้าหมาย 452,725 ราย

หมวดที่ 2 การประชุมเยี่ยมชมเกษตรกร

2.1 ผลการเยี่ยมเกษตรกร

- เยี่ยมเกษตรกรในลักษณะรายบุคคลจำนวนรวม 833,369 ครัวเรือน
เฉลี่ย 135.66 ครัวเรือน / ศูนย์
- เยี่ยมเกษตรกรในลักษณะเป็นกลุ่มจำนวนรวม 409,384 ครัวเรือน
เฉลี่ย 66.64 ครัวเรือน / ศูนย์
- การเยี่ยมเกษตรกรของเจ้าหน้าที่เฉลี่ย 12.00 วัน / เดือน

2.2 การประชุมคณะกรรมการบริหารศูนย์

- ดำเนินการประชุมคณะกรรมการบริหารศูนย์รวม 6,431 ครั้ง
เฉลี่ย 1.05 ครั้ง/ศูนย์
- จำนวนคณะกรรมการที่เข้าร่วมการประชุมรวม 95,740 คน
เฉลี่ย 15.59 คน/ศูนย์

2.3 การจัดเวทีชุมชน

- ดำเนินการจัดเวทีชุมชนรวม 2,679 ครั้ง
เฉลี่ย 0.44 ครั้ง / ศูนย์
- เกษตรกรเข้าร่วมกิจกรรมรวม 146,793 คน
เฉลี่ย 54.79 คน / ครั้ง

หมวดที่ 3 การปฏิบัติงานตามภารกิจในรอบ 1 เดือน

3.1 การจัดทำข้อมูลพื้นฐานการเกษตร

- มีการปรับปรุงข้อมูลพื้นฐาน 4,220 ศูนย์ คิดเป็นร้อยละ 59.39 ของ
ศูนย์ทั้งหมด
- ไม่มีการปรับปรุงข้อมูลพื้นฐาน 1,923 ศูนย์ คิดเป็นร้อยละ
27.06 ของศูนย์ทั้งหมด

3.2 การเตือนภัย

- ศูนย์ที่ได้รับข้อมูลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในด้าน
ภัยธรรมชาติ 2,468 ศูนย์ คิดเป็นร้อยละ 34.72 ของศูนย์

ทั้งหมด

ภัยศัตรูพืช 3,221 ศูนย์ คิดเป็นร้อยละ 45.33 ของศูนย์ทั้งหมด

ภัยโรคระบาดสัตว์บก, สัตว์ปีก 716 ศูนย์ คิดเป็นร้อยละ

10.08 ของศูนย์ทั้งหมด

ภัยโรคระบาดสัตว์น้ำ 548 ศูนย์ คิดเป็นร้อยละ 7.71 ของ

ศูนย์ทั้งหมด

- ช่องทางการเผยแพร่ข้อมูลสู่เกษตรกร

การประชุม 4,403	ศูนย์	คิดเป็นร้อยละ	61.96	ของศูนย์ทั้งหมด
เอกสาร 2,988	ศูนย์	คิดเป็นร้อยละ	42.05	ของศูนย์ทั้งหมด
ตีตประกาศ 2,000	ศูนย์	คิดเป็นร้อยละ	28.15	ของศูนย์ทั้งหมด
หอกระจายข่าว 2,782	ศูนย์	คิดเป็นร้อยละ	39.15	ของศูนย์ทั้งหมด

3.3 การรายงานภาวะและแนวโน้มการเกิดภัยธรรมชาติในพื้นที่

□ จำนวนครั้งที่การรายงานเกี่ยวกับ

ภัยธรรมชาติ	1,984	ครั้ง	เฉลี่ย	0.32	ครั้ง / ศูนย์
ภัยศัตรูพืช	3,832	ครั้ง	เฉลี่ย	0.62	ครั้ง / ศูนย์
ภัยโรคระบาดสัตว์บก/สัตว์ปีก	302	ครั้ง	เฉลี่ย	0.05	ครั้ง / ศูนย์
ภัยโรคระบาดสัตว์น้ำ	215	ครั้ง	เฉลี่ย	0.03	ครั้ง / ศูนย์

□ วิธีการรายงานให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทราบ

โทรศัพท์	2,162	ครั้ง	เฉลี่ย	0.35	ครั้ง / ศูนย์
โทรสาร	584	ครั้ง	เฉลี่ย	0.10	ครั้ง / ศูนย์
E-mail	583	ครั้ง	เฉลี่ย	0.09	ครั้ง / ศูนย์
หนังสือราชการ	2,514	ครั้ง	เฉลี่ย	0.41	ครั้ง / ศูนย์

3.4 การให้บริการ ดังตารางที่ 2.1

ตารางที่ 2.1 การให้บริการของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล
อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

การให้บริการ	จำนวนที่ขอรับบริการ		จำนวนที่ให้บริการ	
	ครั้ง	ราย	ครั้ง	ราย
➢ ด้านพืช	67,925	310,634	90,348	435,390
➢ ด้านสัตว์	1,455	6,155	1,857	8,185
➢ ด้านประมง	1,539	6,142	1,537	7,235
➢ ด้านแปรรูป	579	3,606	598	3,848
➢ ด้านการเกษตรผสมผสาน	2,720	9,964	2,704	13,116
➢ ด้านข้อมูลการเกษตร	21,416	97,492	20,919	102,349
➢ ด้านอุปกรณ์การเกษตร	378	1,153	405	1,412

5. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กรรณิกา ชมดี (2524 : 108) ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการสารภี ตำบลท่าช้าง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า เพศมีความสัมพันธ์กับการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่น 0.05 กล่าวคือ เพศชายมีส่วนร่วมในการพัฒนามากกว่าเพศหญิง

กรณิศ เชื้อศิริถาวร (2544 : 82) ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร อำเภอกุฉินชัย จังหวัดอุดรธานี พบว่าส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในระดับมากในกิจกรรมพิเศษ กิจกรรมสาธารณประโยชน์ กิจกรรมอื่นๆ การประชุมและงานรวม ตามลำดับ

เยาวลักษณ์ มากดี (2538 : 76-82) ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรในอำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม ผลการวิจัยพบว่า สมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่ม คือ การร่วมประชุมกลุ่มร้อยละ 92.43 การร่วมปฏิบัติงานกลุ่ม ร้อยละ 81.50 และการร่วมกิจกรรมสาธารณประโยชน์ ร้อยละ 79.82

วิจิตร ช่วยพิทักษ์ (2542 : 39) ศึกษาบทบาทการมีส่วนร่วมของเกษตรกรที่มีต่อศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ศึกษาเฉพาะกรณีศูนย์นาร่อง จังหวัดสิงห์บุรี ตำบลท่าข้าม อำเภอกำแพงแสน จังหวัดสิงห์บุรี พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่เข้าไปมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์จากจุดสาธิต ส่งเสริมการปลูกข้าวพันธุ์ดี การแปรรูปผลไม้และการเพาะเห็ดฟางในโรงเรือน ตามลำดับ

จางง ไพโรจน์ (2533 : บทคัดย่อ) ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อโครงการสันตินิมิตในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง พบว่า ประชาชนที่มีความแตกต่างกันในด้านระดับการศึกษา การเป็นผู้นำ และไม่เป็นผู้นำ กลุ่มรายได้ มีระดับการมีส่วนร่วมต่อโครงการสันตินิมิตแตกต่างกัน

แนว โสคติพันธ์ (2534 : บทคัดย่อ) ศึกษาการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาชุมชนของประชาชนในชนบท ศึกษาเฉพาะกรณีในเขตพื้นที่จังหวัดสงขลา พบว่า เพศชายมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชนบทมากกว่าเพศหญิง ผู้ที่มีการศึกษาสูงกว่า ป.6 และ ป.4-ป.6 มีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาชนบทสูงกว่าผู้ที่มีการศึกษาค่ากว่า ป.4 ผู้ที่มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน 5,000 บาทขึ้นไป และ 3,000 – 5,000 บาท มีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชนสูงกว่าผู้ที่มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนไม่เกิน 3,000 บาท ผู้ที่เป็นผู้นำ หรือเคยเป็นผู้นำ หรือไม่เคยเป็นผู้นำท้องถิ่น ผู้ที่มีความรู้ในเรื่องการพัฒนาชนบทมากกว่าผู้ที่ไม่เป็นผู้นำ หรือไม่เคยเป็นผู้นำท้องถิ่น ผู้ที่มีความรู้ในเรื่องการพัฒนาชุมชนมาก มีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาชุมชนมากกว่าผู้ที่มีความรู้ในเรื่องการพัฒนาชุมชนปานกลางและน้อย

สมคิด รัตนวงศ์ (2542 : 96) ศึกษาการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของคณะกรรมการ กลุ่มเกษตรกรในภาคใต้ พบว่า

1. กรรมการกลุ่มเกษตรกรในภาคใต้ ที่มีสมาชิกครบครัน 5 คนขึ้นไป มีส่วนร่วมในการดำเนินงานมากกว่าครบครันที่มีสมาชิกต่ำกว่า 5 คน แสดงว่า ขนาดของครบครันมีผลต่อการมีส่วนร่วม

2. กรรมการกลุ่มเกษตรกรในภาคใต้ ที่มีระยะเวลาดำรงตำแหน่ง 5 ปีขึ้นไป มีส่วนร่วมในการดำเนินงานมากกว่ากรรมการกลุ่มเกษตรกรที่มีระยะเวลาดำรงตำแหน่งต่ำกว่า 5 ปี

เฮย์ (Hay, 1951 : 127) ศึกษาการร่วมกิจกรรมทางสังคมของประชาชนในชนบท พบว่า การที่บุคคลมีส่วนร่วมทางสังคมนั้นมีปัจจัยที่เกี่ยวข้อง คือ สถานภาพของสังคม สถานภาพทางเศรษฐกิจ สถานภาพทางอาชีพ และที่อยู่อาศัย โดยบุคคลที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจต่ำ จะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนน้อยกว่าบุคคลที่สถานภาพทางเศรษฐกิจสูง

คัฟแมน (Kaufman, 1949 : 301) ศึกษาการมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมทางการเกษตรในท้องถิ่น พบว่า อายุ เพศ การศึกษา ขนาดของครอบครัว อาชีพ รายได้ และความยาวนานในการอาศัยอยู่ในท้องถิ่น มีความสัมพันธ์กับระดับของการมีส่วนร่วมของประชาชน

เกษม ไตรพิจารณ์ (2545: 25) ได้ศึกษาผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเรื่อง การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลทับยา อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี ผลการศึกษาพบว่า ประชาชนและเกษตรกร เข้ามามีส่วนร่วมในด้านต่างๆ คือ การมีส่วนร่วมในการให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐ การมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมของกลุ่ม และการมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์

วิจิตร ช่วยพิทักษ์ (2542: 39) ศึกษาบทบาทการมีส่วนร่วมของเกษตรกรที่มีต่อศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ศึกษาเฉพาะกรณีศูนย์นำร่อง จังหวัดสิงห์บุรี ตำบลท่าข้าม อำเภอกำแพงแสน จังหวัดสิงห์บุรี พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่เข้าไปมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์จากจุดสาธิต ส่งเสริมการปลูกข้าวพันธุ์ดี การแปรรูปผลไม้และการเพาะเห็ดฟางในโรงเรือนตามลำดับ

กรณิศ เชื้อศิริถาวร (2544: 82) ได้ศึกษาผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่ม ของสมาชิก กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร อำเภอกุดจัด จังหวัดอุดรธานี ผลการศึกษาพบว่าส่วนใหญ่มีระดับการมีส่วนร่วมมากในกิจกรรมพิเศษ กิจกรรมสาธารณะประโยชน์ กิจกรรมอื่นๆ การประชุมและงานรวม ตามลำดับ

ธวัช สิทธิกิจโยธิน (2543: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ฟื้นฟูธรรมชาติป่าชายเลน ตำบลคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัด

สมุทรศาสตร์ ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษามีระดับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติป่าชายเลนอยู่ในระดับปานกลาง จากการจัดการมีส่วนร่วมทั้ง 3 ด้าน คือ ด้านร่วมแสดงความคิดเห็น ด้านร่วมทำโครงการ และด้านร่วมปฏิบัติตามโครงการ พบว่ากลุ่มตัวอย่างที่ศึกษามีส่วนร่วมในด้านร่วมทำโครงการ ด้านร่วมแสดงความคิดเห็น และด้านร่วมปฏิบัติตามโครงการอยู่ในระดับปานกลาง ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจทำให้เกิดความแตกต่างในการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติป่าชายเลนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ได้แก่ เพศ อาชีพ การเป็นสมาชิกกลุ่มต่างๆ ในชุมชน ความรู้ความเข้าใจในเรื่องป่าชายเลน การได้รับรู้ข่าวสาร และการประชาสัมพันธ์ และการคาดหวังประโยชน์จากการร่วมอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติป่าชายเลน ปัญหาและอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติป่าชายเลน ได้แก่การมีภาระในการประกอบอาชีพ สุขภาพร่างกาย การขาดการประชาสัมพันธ์โครงการ และการมีภาระครอบครัว ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป ควรทำการวิจัยทุกๆ 2 ปี และควรศึกษาถึงปัจจัยอื่นๆ เช่น เพศหญิง และผู้ที่มีการศึกษาสูงกว่าระดับประถมศึกษา

ภพธร จิตมั่น (2543: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเรื่อง การมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนในการป้องกันอาชญากรรมของสมาชิกสภาเทศบาลในจังหวัดปทุมธานี ผลการศึกษาพบว่า สมาชิกสภาเทศบาลมีส่วนร่วมในการป้องกันอาชญากรรมอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมในการป้องกันอาชญากรรมทั่วไป ได้แก่ ตำแหน่ง และประสบการณ์เกี่ยวกับอาชญากรรม และการได้รับการฝึกอบรม ส่วนปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมในการป้องกันอาชญากรรมหลัก ได้แก่ ตำแหน่ง และปัจจัยทางด้านการได้รับการฝึกอบรม ในเรื่องปัญหาในการมีส่วนร่วมในการป้องกันอาชญากรรม ปัญหาที่พบส่วนใหญ่ คือ เจ้าหน้าที่ตำรวจไม่ให้ความสนใจเท่าที่ควรเกี่ยวกับความร่วมมือของสมาชิกสภาเทศบาลและข้อเสนอแนะในการมีส่วนร่วมในการป้องกันอาชญากรรม ข้อเสนอแนะที่พบส่วนใหญ่ คือ ต้องการให้เจ้าหน้าที่ตำรวจสายตรวจเข้าไปตรวจในชุมชนทุกวัน

มานอชญ์ อุปสินธุ์ (2543: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนบ้านสะมะแก ตำบลนาสวน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนน้อย และเห็นว่ามีปัญหาและอุปสรรคในการมีส่วนร่วมจัดการป่าชุมชนอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีสิ่งที่เป็นปัญหามากที่สุด คือ ขาดการสนับสนุนด้านการแนะนำ วัสดุ เครื่องมือ ทูน สำหรับผลการทดสอบสมมติฐาน ปรากฏว่าอาชีพ รายได้ การได้รับข่าวสาร การเป็นสมาชิกกลุ่ม การคำนึงถึงประโยชน์ที่ได้รับ มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ

0.05 ส่วนระดับการศึกษา ระยะเวลาที่อยู่อาศัยในชุมชน การเชื่อในเรื่องที่สำคัญเหนือธรรมชาติ ไม่พบว่ามีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน

กัลยารัตน์ รัตนะจิตร (2543: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี ผลการศึกษาพบว่า ประชากรตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศชาย ร้อยละ 50.4 เพศหญิง ร้อยละ 49.6 มีอายุเฉลี่ย 44 ปี สถานภาพเป็นหัวหน้าครัวเรือนร้อยละ 58.3 สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาตอนปลายร้อยละ 63.7 ร้อยละ 74.8 ประกอบอาชีพทำไร่ มีรายได้รวมครัวเรือนเฉลี่ยต่อปีเท่ากับ 38,801 บาท ร้อยละ 38.5 มีระยะเวลาการอยู่อาศัยในท้องที่เฉลี่ย 20 ปี ร้อยละ 34.8 ได้รับข่าวสารจากผู้นำหมู่บ้านเป็นส่วนมาก ร้อยละ 29.1 เป็นสมาชิกกลุ่มสหกรณ์การเกษตร ร้อยละ 78.5 มีจำนวนที่ดินในถือครองเป็นของตนเองเฉลี่ย 17.27 ไร่ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนโดยรวม ร้อยละ 54.7 อยู่ในระดับน้อย ส่วนปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมอย่างเด่นชัด คือ อาชีพ รองลงมา ได้แก่ ระยะเวลาการอยู่อาศัยในพื้นที่ อายุ การเป็นสมาชิกกลุ่ม และการได้รับข่าวสาร ตามลำดับ โดยมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ส่วนปัญหาอุปสรรคในการจัดการป่าชุมชน ได้แก่ ปัญหาไฟป่า ขาดความร่วมมือในการเข้าร่วมประชุม การถูกลักลอบเข้าไปเก็บหาของป่า การปลูกป่า ปลูกแล้วขาดการบำรุงรักษา ปัญหาการประสานกับหน่วยราชการและองค์กรเอกชนต่างๆ เกิดความล่าช้าและปัญหาขาดการติดตามประเมินผล

เกรียงไกร บุญเลื่อน (2543: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเรื่อง การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนตำบลห้วยทราย อำเภอนองแคว จังหวัดสระบุรี ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ได้แก่ เพศของหัวหน้าครัวเรือน และจำนวนแรงงานในครัวเรือน เนื่องจากวัฒนธรรมไทย เพศชายจะได้รับการยอมรับในการเป็นผู้นำ ดังนั้นการตัดสินใจในธุรกิจต่างๆ ของครัวเรือนทุกเรื่องจะเป็นหน้าที่ในความรับผิดชอบของฝ่ายชาย และครัวเรือนใดมีสมาชิกที่อยู่ในวัยแรงงานมาก จะมีโอกาสหารายได้จุนเจือครอบครัวได้มากพอ จึงสามารถสละเวลาว่างเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

นราธิป อัจฉริยชีวิน (2543: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเรื่อง การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ตำบลหนองขमार อำเภอกุเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ ผลการศึกษาพบว่า ประชากรกลุ่มตัวอย่างที่ให้ข้อมูลเป็นเพศชาย ร้อยละ 42 เพศหญิง ร้อยละ 58 มีอายุเฉลี่ย 48 ปี ส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาระดับประถมศึกษาตอนต้น สมาชิกในครัวเรือน เฉลี่ย 5 คน แต่ละครัวเรือนมีสมาชิกที่อยู่ในวัยแรงงาน เฉลี่ย 4 คน อาชีพหลักทำการเกษตร มีรายได้ในครัวเรือนเฉลี่ยประมาณ 39,154 บาทต่อปี ขนาดพื้นที่ถือครอง เฉลี่ยประมาณ 16 ไร่ต่อครัวเรือน มีครัวเรือนที่เป็น

สมาชิกกลุ่มทางสังคม ร้อยละ 61 ระดับคะแนนเฉลี่ยของการมีความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ การได้รับรู้ข่าวสาร และความคาดหวังผลประโยชน์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เท่ากับ 3.4 16.4 และ 13.0 ตามลำดับ ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ได้แก่ ปริมาณการรับรู้ข่าวสาร ความคาดหวังผลประโยชน์ ความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เพศ และการเป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคม โดยมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ เท่ากับ 0.42723

ประภาพร ศรีสถิตธรรม (2543: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเรื่อง การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชนในการจัดการสิ่งแวดล้อม ในเขตเทศบาลนคร จังหวัด นครราชสีมา ผลการศึกษาพบว่า ระดับการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชน ในการจัดการสิ่งแวดล้อม อยู่ในระดับสูง ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชน ได้แก่ เพศ ตำแหน่ง การเป็นสมาชิกกลุ่มที่มีกิจกรรมเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ความถี่ในการรับข้อมูลข่าวสารด้านสิ่งแวดล้อม การได้รับการฝึกอบรมเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม และผลประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

กล่าวโดยสรุปจากผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรหรือประชาชนโดยทั่วไปแล้วจะมีระดับความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับปัจจัยพื้นฐาน ปัจจัยเกี่ยวกับเพศ อายุ ระดับการศึกษา ตำแหน่งทางสังคม ระยะเวลาที่อยู่ในท้องถิ่น จำนวนสมาชิกในครัวเรือน การติดต่อกับเจ้าหน้าที่ และการเป็นสมาชิกกลุ่มต่างๆ ประกอบกับแรงจูงใจซึ่งเป็นผลประโยชน์ การมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเจ้าหน้าที่ของทางราชการ และประสบการณ์การทำงานในตำแหน่ง หน้าที่ที่ได้รับมอบหมายนั้น มีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในด้านต่างๆ คือ การมีส่วนร่วมในการให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐ การมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมของกลุ่ม และการมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์